

Γεωγραφίες

Γεωγραφίες, Τεύχος 41, 2023

ΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Γεωργία Γεμεντζή, Χάρις Χριστοδούλου

ΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ – Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Γεωργία Γεμενετζή¹ και Χάρις Χριστοδούλου²

Περίληψη

Η εργασία συμβάλλει στη συζήτηση ένταξης μιας πολιτικής τοπίου στο χωρικό σχεδιασμό στην Ελλάδα. Εστιάζει στη σύγχρονη θεώρηση των τοπίων, σε ζητήματα σχεδιασμού και διαχείρισής τους στο πλαίσιο των εντεινόμενων τάσεων παρακτιοποίησης της ανάπτυξης. Η διερεύνηση βασίζεται στην υπόθεση ότι στη συνθήκη παρακτιοποίησης, τα τοπία της ευρύτερης περιοχής αστικών συγκροτημάτων υπόκεινται σε μετασχηματισμούς που διαμορφώνονται ταυτόχρονα στις αλληλένδετες κλίμακες του χωρικού σχεδιασμού. Η εργασία εξετάζει την υπόθεση αυτή στη μητροπολιτική περιοχή της Θεσσαλονίκης με βάση εκτενή εμπειρική έρευνα. Διερευνά τα εργαλεία χωρικού σχεδιασμού, από πλευράς αναπτυξιακού σχεδιασμού και περιβαλλοντικής προστασίας, αντιπαραβάλλοντάς τα με τη σημερινή κατάσταση των παράκτιων τοπίων. Τα αποτελέσματα της διερεύνησης αναδεικνύουν την έλλειψη συνολικής θεώρησης του τοπίου, την ελλειμματική άσκηση των πολιτικών περιβαλλοντικής προστασίας και χωρικής ρύθμισης, καθώς και την απουσία πλαισίου διακυβέρνησης.

Λέξεις-κλειδιά: παρακτιοποίηση, τοπίο, χωρικός σχεδιασμός, αστικός σχεδιασμός, θαλάσσιο μέτωπο, Θεσσαλονίκη

Landscapes and coastalization: Transformations and planning issues – The case of Thessaloniki

Georgia Gemenetzi and Charis Christodoulou

Abstract

The paper contributes to the ongoing discussion of a landscape policy integrated in spatial planning in Greece. It focuses on contemporary landscape theory, as well as on planning and management issues considering the intensifying coastalization trends of development. The research rests on the hypothesis that, in the coastalization condition, landscapes of the wider area of urban agglomerations undergo transformations that are determined simultaneously on all scales of spatial planning. The paper examines this hypothesis in the metropolitan area of Thessaloniki, based on empirical research. It investigates the spatial planning tools in the institutional framework in terms of planning development as well as in terms of coastal landscape protection. The research results put forward the lack of an overall consideration of landscape, the deficiency in environmental protection and spatial regulation policies, and the absence of a governance framework.

Keywords: coastalization, landscape, spatial planning, urban design, waterfront, Thessaloniki

1. Επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης ΠΘ, ggemenetzi@uth.gr
2. Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ, christodoulou@arch.auth.gr

Εισαγωγή

Η Ελλάδα, όπως και άλλες περιοχές της Μεσογείου, χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς αστικοποίησης και πιέσεις χωρικής ανάπτυξης των παράκτιων περιοχών. Το γεωγραφικό αυτό φαινόμενο στο πλαίσιο της σύγχρονης παγκόσμιας αστικοποίησης και αστικής διάχυσης, περιγράφεται μακροσκοπικά με τον όρο «παράκτια αστικοποίηση». Στην εργασία, η έμφαση τοποθετείται στις αναπτυξιακές διαδικασίες της αστικοποίησης εστιάζοντας στα ιδιαίτερα αποτελέσματα της παράκτιας ανάπτυξης. Έτσι, εισάγουμε τον όρο «παρακτιοποίηση (της ανάπτυξης)», κατ' αντιστοιχία των διεθνών όρων «coastalization» και «littoralization» (βλ. Χαστάογλου 2001· ΕΕΑ 2006: 9-10, Lagarias και Stratigea 2022). Στη συνθήκη παρακτιοποίησης τα τοπία μητροπολιτικών περιοχών υπόκεινται σε ταχύτερες μεταβολές σε σχέση μ' αυτές που συμβαίνουν στην ηπειρωτική τους ενδοχώρα.

Στόχος της εργασίας είναι να συμβάλει στην υπό εξέλιξη συζήτηση στη χώρα μας για την ένταξη μίας πολιτικής τοπίου στο χωρικό σχεδιασμό (landscape-planning, urban-design-in-planning, landscape-governance) στο επίπεδο της θεωρητικής και εφαρμοσμένης συγκρότησης του αντικειμένου. Τα ερωτήματα αφορούν το βαθμό ένταξης των σύγχρονων θεωρήσεων και μεθόδων προσέγγισης του τοπίου στα εργαλεία του νέου χωρικού και αναπτυξιακού πλαισίου του αστικού σχεδιασμού που διαμορφώνει τους όρους και τα αποτελέσματα της μελλοντικής αστικής ανάπτυξης, αλλά και τον τρόπο αξιοποίησής τους για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως αναδεικνύονται στα πραγματικά τοπία. Η μελέτη του παράκτιου τοπίου ως μιας διακριτής κατηγορίας τοπίου υπό το πρίσμα των πολλαπλών προκλήσεων της παρακτιοποίησης, ειδικά στις μητροπολιτικές περιοχές και τοπικές κοινωνίες, στο παράδειγμα των τοπίων του Θερμαϊκού Κόλπου, γίνεται το εμπειρικό υπόβαθρο συμβολής στη συζήτηση.

Στη συνέχεια, τίθενται σε διακριτές ενότητες της εργασίας η σφαιρική θεωρητική περιγραφή του φαινομένου της παρακτιοποίησης, η σταχυολόγηση βασικών εννοιολογικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων του τοπίου στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού, και τα στοιχεία από την εμπειρική έρευνα της μητροπολιτικής περιοχής της Θεσσαλονίκης.

1. Μεσογειακό παράκτιο τοπίο και παρακτιοποίηση

Τα παράκτια τοπία αποτελούν φυσικό πόρο και κοινή

κληρονομιά της Μεσογείου και του ευρωπαϊκού χώρου. Το μεσογειακό παράκτιο τοπίο καθορίζεται διαρκώς από την άρρηκτη και μεταλλασσόμενη σχέση των ανθρώπων και των κοινωνιών τους με τη θάλασσα, η οποία έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ποικιλίας των ιστορικών και σύγχρονων εκδοχών του ευρωπαϊκού αστικού πολιτισμού (Braudel κ.ά. 1990· Mollat du Jourdin 1993· Antrop 2004· Abulafia 2011). Η μεταπολεμική αστικοποίηση του ευρωπαϊκού Νότου –σημαντικά διαφορετική από αυτή των βορειο-ευρωπαϊκών πόλεων (Leontidou 1990, 1993: 949· Apostolopoulos κ.ά. 2001· Allen κ.ά. 2004: 59-65· Χωριανόπουλος και Παγώνης 2020)– έχει εγγράψει ιδιαιτερότητες στη χωρική συγκρότηση των παράκτιων περιοχών. Στις μεσογειακές μητροπόλεις παράγονται καθημερινά τοπία με αναγνωρίσιμη ζωντάνια και συνθετότητα που αντανακλούν τις ιδιομορφίες οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, των εφαρμοζόμενων θεσμών, αλλά και του κλίματος (Leontidou 1994· Πετράκος και Οικονόμου 1999: 28-31). Παράλληλα, η τουριστική-επιχειρηματική αξιοποίηση των παράκτιων περιοχών προς κατανάλωση και η τάση διεθνούς οικιστικής μετανάστευσης προς το Νότο αποτελούν τις πιο συνήθειες και μεγάλης έντασης, πιέσεις χωρικής ανάπτυξης οδηγώντας σε πολύμορφα φαινόμενα παρακτιοποίησης.

Η μελέτη της παρακτιοποίησης αναδεικνύει χωρικές μορφές αστικής διάχυσης και πρότυπα οργάνωσης των χρήσεων γης που αναπτύσσονται με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τρόπους που υπερβαίνουν την αντίληψη της περιαστικοποίησης ενός αστικού κέντρου (ΕΕΑ 2016· Lagarias και Sayas 2019) ή ακόμη και των πολυκεντρικών οικιστικών σχηματισμών σε αγροτο-αστικές περιφέρειες (suburbanization, urban-rural regions, βλ. ορισμούς στο Ριοτ κ.ά. 2011: 24-29). Η αστική διάχυση στις παράκτιες περιοχές εντείνεται κατεξοχήν γραμμικά τροποποιώντας τη φυσική μορφή της ακτογραμμής. Ζώνες αστικών εξυπηρετήσεων και εγκαταστάσεων υποδομών εναλλάσσονται με νέες ή υφιστάμενες οικιστικές συγκεντρώσεις, που συνενώνονται σταδιακά σ' ένα γραμμικό αστικό μόρφωμα που εξυπηρετείται από παλιές και νέες μεταφορικές υποδομές, ενώ εξασθενεί ως προς την πυκνότητα και τη δυναμική όσο αυξάνει η απόσταση από την ακτή (Γεμεντζή 2011: 18, 224).

Τα παράκτια τοπία χαρακτηρίζονται από την εισαγωγή του υδάτινου στοιχείου σε άλλους κυρίαρχους τύπους τοπίων, όπως το αστικό, το περιαστικό ή το αγροτικό τοπίο, δημιουργώντας υψηλής αισθητικής, γεωφυσικής, πολιτισμικής και οικονομικής αξίας τοπία, είτε πρόκειται για απλά καθημερινά τοπία είτε για ευρέως αναγνωρισμένα ιστορικά, πολιτισμικά ή οικολο-

γικά τοπία (υγροτόπους). Οι πιέσεις που δέχονται οι παράκτιες περιοχές λόγω της εντεινόμενης παρακτιοποίησης έχουν τρεις βασικές διαστάσεις: α) τη συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων σ' έναν αρκετά περιορισμένο ευαίσθητο χώρο, β) τις συχνές συγκρούσεις ασύμβατων χρήσεων γης και γ) την υπερεκμετάλλευση και υποβάθμιση των φυσικών πόρων και οικοσυστημάτων. Ως δυναμικά πολύπλοκα φυσικά συστήματα, οι παράκτιες περιοχές είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (π.χ. αυξανόμενη διάβρωση, πλημμύρες, ερημοποίηση) καθώς και στην απώλεια της βιοποικιλότητας. Οι τάσεις παρακτιοποίησης εντείνουν εν γένει τους κινδύνους αυτούς ενώ ταυτόχρονα προκαλούν «υπερβολικά καταστροφικές και μη αντιστρέψιμες μεταβολές στα τοπία με πολυάριθμες απώλειες στην πολιτισμική κληρονομιά και στους φυσικούς πόρους» (Antrop 2004: 9).

Για να γίνουν κατανοητές οι μεταβολές και οι πιέσεις οι οποίες ασκούνται στα παράκτια τοπία πρέπει να ληφθούν υπόψη οι βασικοί παράγοντες που τα καθορίζουν στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Αυτοί είναι: η γεωμορφολογία των ακτογραμμών, οι επικρατούσες παραδόσεις σχεδιασμού και διακυβέρνησης, τα κυρίαρχα χωρικά πρότυπα, τα ιστορικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης του οικιστικού δικτύου, ο βαθμός ανάπτυξης μεταφορικών υποδομών, τα εμβληματικά έργα, οι εξελισσόμενες αναπαραστάσεις των τοπίων, οι μεταλλασσόμενοι τρόποι διαβίωσης (Antrop 2000· Couch κ.ά. 2007: 28· Χατζημιχάλης 2011: 15).

2. Σύγχρονη θεώρηση των παράκτιων τοπίων: βασικές προσεγγίσεις και ζητήματα προστασίας και σχεδιασμού

Οι σύγχρονες θεωρήσεις των μεσογειακών παράκτιων τοπίων καθορίζονται από τους εξελισσόμενους ορισμούς της έννοιας του τοπίου ως πολιτισμικού προϊόντος στο πλαίσιο της γεωγραφίας (Τερκενλή 1996· Χατζημιχάλης 2011). Στον ευρωπαϊκό χώρο διαμορφώνονται με κύριο εκφραστή το Συμβούλιο της Ευρώπης (Γουργιώτης 2014) αντανάκλωντας τις φυσικές, οικολογικές, κοινωνικοοικονομικές ιδιαιτερότητες και διεργασίες στις παράκτιες ζώνες.

Η σύγχρονη θεώρηση του τοπίου έχει καθοριστεί από το στόχο της αειφορίας και της ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της εντεινόμενης παγκόσμιας διάχυτης αστικοποίησης και κλιματικής αλλαγής. Το τοπίο δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως αντικείμενο προστασίας αλλά ως προϊόν διαχείρισης. Επιπλέον, έχει αναγνωριστεί ο ση-

μαντικός του ρόλος για το δημόσιο συμφέρον και η συμβολή του στην κοινωνική ευημερία και την οικονομική ανάπτυξη (Τερκενλή κ.ά. 2011) με δεδομένο ότι ο χώρος στον οποίο αντιστοιχεί, νοείται ως πεπερασμένος φυσικός πόρος και κρίσιμος οικονομικός συντελεστής (Γιαννακούρου 2019: 3).

Οι σημαντικότερες καινοτομίες στη διαχείριση του τοπίου αντανάκλωνται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο (ΕΣΤ) (ή Σύμβαση της Φλωρεντίας 2000, κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν.3827/2010): α) η έμφαση στην ένταξη του τοπίου ως προτεραιότητα στο χωρικό σχεδιασμό και σε όλες τις τομεακές πολιτικές (περιβαλλοντικές, αγροτικές, δασικές, κοινωνικές, οικονομικές) με άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στο τοπίο, και β) η δυναμική διαχείρισή του με ενεργό συμμετοχή τού κοινού προκειμένου να διασφαλιστούν ποιότητες στα τοπία του μέλλοντος (Ευπραξία-Αίθρα στο Γουργιώτης 2014: 48, βλ. τις διαδοχικές τοποθετήσεις των Συνόδων των Υπουργών Χωροταξίας της Ευρώπης - CEMAT και τη συνεχιζόμενη συζήτηση για την εφαρμογή της ΕΣΤ στις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης στο: <https://www.coe.int/en/web/landscape>).

Ο συνεχής εμπλουτισμός του θεσμικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσον αφορά την ολοκληρωμένη διαχείριση της παράκτιας ζώνης, τη διατήρηση, την προστασία και ανάδειξη του τοπίου, και πρόσφατα, το θαλάσσιο χωροταξικό σχεδιασμό, διαμορφώνει τη στρατηγική που καλούνται να ακολουθήσουν οι ευρωπαϊκές χώρες για την προστασία και διαχείριση των φυσικών πόρων στους οποίους συμπεριλαμβάνεται το τοπίο.

2.1. Προσεγγίσεις και μεθοδολογίες προσδιορισμού του τοπίου

Ο όρος «τοπίο» έχει ευρύτητα χρήσεων, κυριολεκτικών και μεταφορικών. Ο προσδιορισμός ενός τοπίου, ως φυσικής και νοηματικής οντότητας, υπερβαίνει αυτή καθ' αυτή την παρατήρησή του. Αντλεί τις ιδιότητές του από τον τρόπο οπτικής και γνώσης ενός συγκεκριμένου τόπου, φυσικού, τεχνητού ή συνδυασμού αυτών. Το τοπίο συνιστά μια νοητική κατασκευή που επιλεκτικά ερμηνεύει και ανασυνθέτει τα δεδομένα του τόπου (Μανωλίδης 2003), με βάση τις προσωπικές εμπειρίες, την προέλευση και την αισθητική τού παρατηρητή και κατ' επέκταση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που ενστερνίζονται κοινές αξίες. Έτσι, ένα τοπίο μπορεί να αναγνωριστεί και να χαρακτηριστεί ως ωραίο ή άσχημο, ιστορικό ή αδιάφορο, οσμητικό, ακουστικό ή γευστικό. Εξάλλου, το τοπίο αποτελεί αντικείμενο μελέτης πολλών διαφορετικών επιστημονικών πεδίων όπως της γε-

ωγραφίας – φυσικής, ανθρώπινης, πολιτισμικής–, του χωρικού σχεδιασμού, της αρχιτεκτονικής, της κοινωνικής οικολογίας, της κοινωνιολογίας του χώρου, αλλά και των τεχνών (εικαστικών, λόγου). Αυτή η πολυπλοκότητα των θεωρήσεων και ερμηνειών του τοπίου είναι που καθιστά ευρύ τον ορισμό του και επιτρέπει την ανάπτυξη πολλαπλών μεθοδολογικών εργαλείων.

Ο Antrop (2000: 20-21) αντιμετωπίζει το τοπίο ως ένα ολιστικό φαινόμενο, αναγνωρίζοντας τρεις βασικές προσεγγίσεις του: α) Η θεματική προσέγγιση βασίζεται στην ανάλυση και σύνθεση των επιμέρους συστατικών του. Μια σειρά θεμάτων αναλύονται σε επαλληλία με χρήση διαφόρων τεχνικών για να συντεθούν σε τελικό αποτέλεσμα αναγνώρισης. β) Η χωρική ή περιφερειακή προσέγγιση εισάγει έναν περισσότερο ολιστικό τρόπο. Μέθοδοι ταξινόμησης της γης χρησιμοποιούνται για τη διάκριση της περιοχής μελέτης σε μονάδες τοπίου, οι οποίες δομούνται ιεραρχικά και ποιοτικά, καταλήγοντας σε χωρολογική ταξινόμηση του τοπίου. γ) Η προσέγγιση των μετρικών στοιχείων του τοπίου περιγράφει ποσοτικά τα αφηρημένα χαρακτηριστικά της δομής του τοπίου, όπως η ετερογένεια, η ποικιλία, η πολυπλοκότητα και η αποσπασματικότητα.

Οι σύγχρονες θεωρήσεις του τοπίου στο πλαίσιο των περιβαλλοντικών μελετών των αναπτυξιακών έργων επιχειρούν να αξιοποιήσουν συνδυαστικά και παραγωγικά τις συνήθεις μεθόδους χαρακτηρισμού των τοπίων που διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορά τις αντικειμενικές μεθόδους προσδιορισμού της κατάστασης των τοπίων, που είναι οι ευρέως χρησιμοποιούμενες. Η δεύτερη αφορά τις αντικειμενικές μεθόδους προσδιορισμού της δυναμικής των τοπίων, ενώ η τρίτη στηρίζεται στις υποκειμενικές μεθόδους αξιολόγησης (Dejeant-Pons 2007: 38). Η πρώτη κατηγορία στηρίζεται στην οριοθέτηση χωρικών ενοτήτων, τα τοπία των οποίων θεωρούνται ομοιογενή από πλευράς σύνθεσης σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο μελέτης. Ως εργαλεία σε διάφορες κλίμακες, χρησιμοποιούνται κυρίως επιτόπιες έρευνες, χαρτογραφικά και στατιστικά δεδομένα, σειρές δεικτών, αρχαιολογικά δεδομένα κ.λπ. που αφορούν την οριοθέτηση των χώρων που χρήζουν προστασίας, την οπτική τους ανάλυση και ερμηνεία με κριτήρια την ορατότητα και τη θέαση, τα χαρακτηριστικά, την κατάσταση περιβαλλοντικών στοιχείων και τους διακριτούς χαρακτήρες (ό.π., βλ. προσεγγίσεις σε Ευρωπαϊκά Προγράμματα για το Μεσογειακό Τοπίο: Χατζημιχάλης κ.ά. 2001· LI και IEMA 2002· PAYS.MED.URBAN 2011). Ορισμένες προσεγγίσεις χρησιμοποιούν τη σύνθεση των στοιχείων σε διαφορετικά χωρικά επίπεδα (Beriatos 2008· Antrop 2000) ή τα

τυπολογούν με βάση αναλυτικά κριτήρια, λειτουργικά, περιεχόμενου-θεματογραφίας, ιστορικότητας κ.ά. (Παρπαϊρης 2007). Άλλες προσεγγίσεις είναι μακροσκοπικές με αδρά κριτήρια και δεδομένα, όπως οι καλύψεις γης ή το υψόμετρο (Γουργιώτης κ.ά. 2012). Η δεύτερη κατηγορία μεθόδων μελετάει τις τάσεις μεταβολής του τοπίου χρησιμοποιώντας ποικίλα δεδομένα –χαρτογραφικά ή στατιστικά στοιχεία π.χ. μεταβολές των χρήσεων γης βάσει CORINE, δορυφορικές εικόνες και άλλο οπτικό υλικό– τα οποία συγκρίνει χρονικά και ποσοτικά (Salvati και Sabbì 2011· Paul και Tonts 2005). Η τρίτη κατηγορία αφορά υποκειμενικές μεθόδους που αναδεικνύουν τις πολιτισμικές αξίες και νοήματα που αναγνωρίζονται στο τοπίο ως συνολική εικόνα και βιωμένος οικοτοπιακός χώρος όπως γίνεται αντιληπτός από το ενδιαφερόμενο κοινό και τους φορείς. Στην προσέγγιση αυτή, τα τοπία φέρουν συμβολικές, ιδεολογικές και συναισθηματικές νοηματοδοτήσεις σε βάθος χρόνου, που ανακαλούν συλλογικές μνήμες ή ατομικές εμπειρίες στον τόπο, και υπογραμμίζουν την πολλαπλότητά τους (Stefanou 1980· Στεφάνου και Στεφάνου 2004· Μωραϊτης 2015· Χατζημιχάλης 2011· Γούλα και Χατζημιχάλης 2011· Πετροπούλου 2016).

Την κατεύθυνση συνδυασμού αναλυτικών μεθοδολογιών για τον προσδιορισμό του τοπίου αντανακλά και η ΕΣΤ. Σύμφωνα με αυτήν, το τοπίο ορίζεται ως η περιοχή, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή σε συλλογικό επίπεδο, ο χαρακτήρας της οποίας είναι αποτέλεσμα της δράσης και διαντίδρασης των φυσικών ή/και ανθρωπογενών παραγόντων (αρ.1). Η Σύμβαση είναι καθοριστική γιατί εμπλουτίζει θεσμικά την έννοια και το χαρακτήρα του τοπίου. Διευρύνει με σαφήνεια την κλίμακά του από το σημειακό και το τοπικό έως το χωροταξικό επίπεδο. Παράλληλα, επικεντρώνεται στις διαδικασίες διαμόρφωσης των συλλογικών αναπαραστάσεων των τοπίων μέσα από τη συμμετοχή του κοινού. Επίσης, η έννοια του τοπίου παύει να συνδέεται μόνο με περιοχές του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος υψηλής αισθητικής αξίας και ποιότητας. Περιλαμβάνει υποβαθμισμένες περιοχές, καθημερινά τοπία, περιοχές χωρίς τυπικά αξιόλογες ιδιαιτερότητες, περιοχές που δεν τίθενται σε καθεστώς προστασίας από στενά προσδιορισμένες περιβαλλοντικές διατάξεις. Έτσι, το τοπίο γίνεται αντικείμενο αναγνώρισης και διαχείρισης ανεξάρτητα από την εξαιρετική αξία του. Επισημαίνεται ο ρόλος του ως συλλογικού αγαθού και «σημαντικού μέρους της ποιότητας ζωής των ανθρώπων» (ό.π., προοίμιο).

Όσον αφορά τη μελέτη με σκοπό τη διαχείριση των τοπίων, ένα από τα κεντρικά μεθοδολογικά ερωτήματα

αποτελεί η οριοθέτηση των τοπίων, δηλαδή ο καθορισμός επιμέρους διακριτών χαρακτήρων τοπίων. Η δυσκολία ανάγνωσης των ορίων αυτών δεν αναφέρεται στα συνήθη προστατευτά τοπία, χερσαίων και υδάτινων οικοσυστημάτων, οικιστικών συνόλων ή ιστορικών τόπων, που έχουν σταθερή οριοθέτηση, αλλά σε ποιότητες των τοπίων. Οι μελέτες θέασης, ως εργαλείο καταγραφής βάσει σημείων θέας, και αυτές του φυσικού ανάγλυφου, βοηθούν επίσης στον καθορισμό ενοτήτων - χαρακτήρων τοπίων. Ωστόσο, τα τοπία δεν σταματούν σε σταθερές γραμμές. Ακόμη και οι μακρινοί και μεταβλητοί ορίζοντες, ανήκουν κατά κάποιο τρόπο σε αυτά προσδίδοντας στα τοπία μεταβλητά και ελαστικά όρια. Μια μεθοδολογική προσέγγιση αναγνώρισης επιμέρους τοπίων βασίζεται στο συνδυασμό πολλών μεταβλητών, τόσο συμβατικών, όπως το ανάγλυφο, οι καλύψεις γης, τα δίκτυα, η βλάστηση, όσο και νέων, όπως η ανάλυση των οικοσυστημάτων, και στις μελέτες θέασης παράλληλα με την ανάλυση της αντιπροσωπευτικής εικόνας των τοπίων (Γούλα 2003: 23-29). Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα της κλίμακας είναι καθοριστικό στη μελέτη του τοπίου. Η συγκέντρωση στοιχείων που είναι απαραίτητη για το μακροσκοπικό καθορισμό των τύπων τοπίου απαιτεί την ταυτόχρονη μελέτη στο κατώτερο χωρικό επίπεδο ώστε τα στοιχεία να είναι πραγματικά, πλήρη και ακριβή (Antrop 2000).

Αναφορικά με το αστικό τοπίο, οι μεθοδολογίες αναγνώρισης και ανάλυσης αφορούν δύο προσεγγίσεις. Η πρώτη αφορά τον προσδιορισμό του τοπίου στο τοπικό επίπεδο και σχετίζεται κυρίως με την αρχιτεκτονική τοπίου στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της προσέγγισης δεν είναι «το ίδιο το τοπίο της αρχιτεκτονικής δημιουργίας» (Στεφάνου 2007), αλλά η έμφαση στο στοιχείο της βλάστησης και στη μικροκλίμακα του αστικού σχεδιασμού που αφορά κατά βάση την οργάνωση των ανοιχτών χώρων μέσα από μια ενδελεχή ερμηνευτική ανάλυση των υλικών στοιχείων του τοπίου (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1992). Εναλλακτικά, η προσέγγιση αυτή συμπληρώνεται μέσα από την αρχιτεκτονική θεώρηση που συνδέει το αστικό τοπίο με το πολεοδομικό πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού (urban-design-framework). Η δεύτερη προσέγγιση αφορά τη μελέτη του τοπίου σε μια ευρύτερη γεωγραφική ενότητα που προσομοιάζει την κλίμακα της τοπικής χωροταξίας. Αυτή σχετίζεται με τις χωροχρονικές αλλαγές των χρήσεων γης, που προέρχονται κυρίως από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Τέτοιες θεωρήσεις χρησιμοποιούν απλά ή πιο σύνθετα μοντέλα αλλαγής των καλύψεων γης και δείκτες τοπίου (Doygun 2009· Alphan 2011· Pesaresi κ.ά. 2013· Τσιλιμίγκας

2014). Εξάλλου, ο χωρικός σχεδιασμός στις αλληλένδετες κλίμακες του θεωρείται πλέον πρωταρχικό μέσο για την επίτευξη των στόχων της ΕΣΤ, έχοντας ενσωματώσει προηγούμενες διεθνείς συμφωνίες στον τομέα της προστασίας και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, του περιφερειακού και χωροταξικού σχεδιασμού, της τοπικής αυτοδιοίκησης και διασυνοριακής συνεργασίας. Στη θεώρηση αυτή για το τοπίο στο χωρικό σχεδιασμό, αμφισβητούνται στην πράξη καθιερωμένες διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε επιστημονικές περιοχές, θεματικές και κλίμακες σχεδιασμού, ενώ αξιοποιούνται πειθαρχίες και εργαλεία των διακριτών πεδίων.

2.2 Ζητήματα προστασίας και διαχείρισης των παράκτιων τοπίων στην Ελλάδα

Η ακτογραμμή και η ζώνη διεπαφής ξηράς-θάλασσας αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά του παράκτιου τοπίου. Η μελέτη του, ανεξαρτήτως κλίμακας παρατήρησης, εστιάζει αναπόφευκτα περισσότερο στο χερσαίο τμήμα παρά στο υδάτινο. Εντούτοις, δεν πρέπει να υποβαθμιστεί η σημασία της εντύπωσης της υδάτινης περιοχής που πλαισιώνει τη χερσαία, λόγω της έντονα μεταβαλλόμενης υλικότητας και χρονικότητάς της, καθώς και οι θαλάσσιες χρήσεις καθορίζουν τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στις υδάτινες επιφάνειες. Η έννοια του «απέναντι» αποτελεί επίσης χαρακτηριστική ιδιότητα του παράκτιου τοπίου, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, όπου η θέαση της απέναντι ακτογραμμής είναι συχνά εφικτή λόγω των κοντινών αποστάσεων αλλά και της διασποράς των νησιώτικων εκτάσεων (Γούλα και Χατζημιχάλης 2011: 322).

Για την αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων των μεσογειακών παράκτιων τοπίων σημαντική είναι η Χάρτα του Μεσογειακού Τοπίου (Charter of Seville, 1993). Πιο πρόσφατα, η σημασία του σχεδιασμού και της διαχείρισης του παράκτιου τοπίου αναγνωρίστηκε από το Πρωτόκολλο για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση των Παράκτιων Ζωνών της Μεσογείου (ΕΕ L34/19 4.2.2009, αρ.11). Η εναρμόνιση του ελληνικού θεσμικού πλαισίου με τη νέα ευρωπαϊκή περιβαλλοντική και χωροταξική νομοθεσία που αφορά την Ολοκληρωμένη Διαχείριση της Παράκτιας Ζώνης (ΟΔΠΖ), αποτελεί μια διαρκή προσπάθεια (Balla και Giannakourou 2021) με αποσπασματικά αποτελέσματα, στην οποία απουσιάζει η θεσμική αναφορά στην ειδικότερη έννοια του παράκτιου τοπίου. Είχε προηγηθεί η θεσμική αναγνώριση και διαχείριση του παράκτιου χώρου μέσω της οριοθέτησης των ζωνών «παραλίας», «αιγιαλού» (Ν.2344/1990,

N.2971/2001) και «παλαιού αιγιαλού» (N.2971/2001). Αυτές οριοθετούνται στο χερσαίο χώρο ως δημόσιες γαίες και χώροι δημόσιας πρόσβασης, ως περιοχές απαγόρευσης της δόμησης, με ελάχιστες εξαιρέσεις που επιτρέπουν την κατασκευή έργων για βιομηχανικούς, τουριστικούς σκοπούς, για την κατασκευή έργων μεταφοράς ή για λόγους εθνικής ασφάλειας (Balla και Giannakourou 2021).

Το πρώτο εγχείρημα περισσότερο ολοκληρωμένης διαχείρισης του παράκτιου χώρου αντανάκλαται στις δύο προσπάθειες σύνταξης του Σχεδίου ΚΥΑ (2003, 2008) για το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΠΧΣΑΑ) για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο. Βασικό στοιχείο ήταν η επιλογή της διαμοίρασης του χερσαίου και θαλάσσιου χώρου σε ζώνες με διαφοροποιούμενες προβλέψεις προστασίας, προσπάθεια που εγκαταλείφθηκε κυρίως λόγω της έλλειψης πολιτικής βούλησης να ξεπεραστούν οι αντιδράσεις από τους ποικίλους χρήστες του παράκτιου χώρου (Χαϊνταρλής 2014: 184). Η θεσμική ένταξη της έννοιας της «παράκτιας ζώνης» (N.3937/2011) συνδέθηκε με ζητήματα διαχείρισης και διατήρησης της βιοποικιλότητας, παραβλέποντας άλλες συνιστώσες. Έτσι, η παράκτια ζώνη εντοπίστηκε σε μια περιορισμένη –μικρού πλάτους– γεωγραφικά περιοχή (θαλάσσια και χερσαία κρίσιμη παράκτια ζώνη), διευρύνοντας, ωστόσο, τη μέχρι τότε θεώρησή της. Ο θαλάσσιος χωροταξικός σχεδιασμός (N.4546/2018) εισάγει ουσιαστικά για πρώτη φορά πολλούς από τους στόχους και τις αρχές του Πρωτοκόλλου για την ΟΔΠΖ (Balla και Giannakourou, 2021: 4). Η προστασία του τοπίου αποτελεί μία από τις κατευθύνσεις ανάπτυξης και οργάνωσης των θαλάσσιων χωρικών ενότητων, αλλά δεν εξειδικεύεται περαιτέρω.

Γενικά, ο χωρικός σχεδιασμός με μεγαλύτερη βαρύτητα στο ρυθμιστικό πολεοδομικό και αστικό σχεδιασμό λόγω των υλικών αποτελεσμάτων τους συνθέτει ένα πρόσθετο πλαίσιο διαχείρισης της παράκτιας ζώνης. Η διαχείριση του χερσαίου τμήματος προς την ενδοχώρα γίνεται μέσω του πολεοδομικού σχεδιασμού και της ρύθμισης των χρήσεων γης, αλλά και ειδικότερων διατάξεων για την προστασία των ακτών και την πρόσβαση σε αυτές (αρ.23, N.1337/83). Ειδικά οι Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου αποτέλεσαν ένα στοχευμένο εργαλείο ελέγχου της οικιστικής ανάπτυξης στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές.

Τα νέα ειδικά εργαλεία του χωρικού σχεδιασμού (ΕΠΣ, ΕΣΧΑΣΕ, ΕΣΧΑΔΑ) που εισήχθησαν στο ελληνικό σύστημα μετά τη δημοσιονομική κρίση, τείνουν να μεταβάλλουν την ταυτότητα των προνομιούχων, γεωγραφικά εντοπισμένων, παράκτιων περιοχών προκειμέ-

νου να προωθήσουν την αστική ανάπτυξη με μεγάλης κλίμακας ιδιωτικές επενδύσεις. Παρά το γεγονός ότι η νέα χωρική και αναπτυξιακή ταυτότητά τους γίνεται σε συμφωνία με το ενωσιακό και ελληνικό περιβαλλοντικό δίκαιο (Balla και Giannakourou 2021: 14), μένει υπό διαπραγμάτευση αν είναι σύμφωνη με τις αρχές της ΟΔΠΖ στην εφαρμογή τους. Επιπλέον, πρόσθετα δικαιώματα χρήσης του αιγιαλού και της παραλίας είναι δυνατό να χορηγούνται επιλεκτικά σε προνομιούχες ομάδες στο πλαίσιο της διαδικασίας του «κατ' εξαίρεση σχεδιασμού». Έτσι, αμφισβητείται η ευρεία θεώρηση του παράκτιου τοπίου ως προστατευτέου αντικειμένου, καθώς αυτό «εμβολίζεται» από τις νέες μεγάλης κλίμακας επιχειρηματικές δραστηριότητες. Τα ποικίλα τεχνικά έργα (συγκοινωνιακά, οδικά, λιμενικά, υδραυλικά) προωθούνται χωρίς ειδική μέριμνα για το τοπίο, παρότι αποτελούν ριζικές παρεμβάσεις μετασχηματισμού ή αλλοίωσης του τοπίου (Χριστοδούλου 2020). Έχει επικρατήσει μόνο η διεκπεραιωτική αξιολόγηση των επιπτώσεών τους, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη φάση κατασκευής, στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής αδειοδότησης, χωρίς το τοπίο να αποτελεί μία πρόσθετη παράμετρο καθορισμού των τελικών κατασκευαστικών και λειτουργικών επιλογών του έργου (ό.π., σ. 170). Απουσιάζουν τα αναλυτικά κριτήρια και οι οδηγίες για την αποτίμηση των επιπτώσεων των έργων στην οπτική οργάνωση και τις ποιότητες των τοπίων, όπως προσεγγίζονται διεθνώς (LI και IEMA 2002).

Ωστόσο, σήμερα, το τοπίο ρητά αντιμετωπίζεται στις προσαρμογές του θεσμικού πλαισίου ως πόρος που συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη και κατ' επέκταση ως αντικείμενο περιβαλλοντικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού. Η ενσωμάτωσή του στο χωρικό σχεδιασμό αποτελεί διακύβευμα που διατρέχει πολλαπλές κλίμακες, χωρίς όμως να έχει επιτευχθεί στην εφαρμογή. Το εγχείρημα θεσμικής αντιμετώπισης του τοπίου ξεκινά πριν από την κύρωση της ΕΣΤ (N.3827/2010) μέσω πολιτικών για το περιβάλλον, τη βιοποικιλότητα, τα δασικά οικοσυστήματα (Μπεριάτος 2014), τον πολιτισμό (N.3028/2002, N.1650/1986, N.Δ. 996/1971, N.1469/1950) και την προστασία του οικιστικού περιβάλλοντος. Αποσπασματικές προσπάθειες προστασίας και διαχείρισης του τοπίου αναπτύσσονται εντός του κανονιστικού πλαισίου δόμησης (N.2831/2000, N.4062/12) στο πλαίσιο σύνδεσής του με την αρχιτεκτονική κληρονομιά, και σε νομοθετικές πράξεις θεσμοθέτησης ειδικών μορφολογικών κανόνων δόμησης σε αρχιτεκτονικά αξιόλογους οικισμούς νησιώτικων περιοχών. Ατελής έμεινε η προσπάθεια θεσμοθέτησης (στις αρχές της δεκαετίας 2010) του προγράμματος μελετών

για τη διαμόρφωση εξειδικευμένου πλαισίου δόμησης για τις περιοχές εντός και εκτός οικισμών μέχρι 2.000 κατοίκων για κάθε περιφερειακή ενότητα (Γεμενετζή και Ζαχαρός 2012· Χριστοδούλου 2020).

Όσον αφορά την ένταξη του τοπίου στο χωροταξικό σχεδιασμό, θεσμοθετημένες κατευθύνσεις για την προστασία του τοπίου –σε σύνδεση με την προστασία της υπαίθρου– υπάρχουν στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ) και στο ΕΠΧΣΑΑ για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. Η χάραξη εθνικής πολιτικής για το τοπίο αποτελεί αρμοδιότητα του χωρικού σχεδιασμού μόνο μετά το 2014 (Κυνελου και Gourgiotis 2019: 12). Η αναγνώριση ενότητων (ζωνών) τοπίου και η διαμόρφωση στρατηγικής γι' αυτές ενσωματώνεται θεσμικά και με συστηματικό τρόπο στο περιφερειακό επίπεδο, με αφορμή τα υπό αναθεώρηση Περιφερειακά Χωροταξικά Πλαίσια (ΠΧΠ) (ΦΕΚ 45/ΑΑΠ/2011). Παραμένει σε εκκρεμότητα αν τα υπό διαμόρφωση Ειδικά Χωροταξικά Πλαίσια (ΕΧΠ, πρώην ΕΧΠΣΑΑ) θα καταστήσουν το τοπίο σημαντική παράμετρο στην ανάπτυξη κάθε τομέα.

Δύο δεκαετίες μετά την πρώτη αναφορά του τοπίου στον τοπικό ρυθμιστικό σχεδιασμό (προδιαγραφές σύνταξης των ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ, ΦΕΚ 209/Δ/2000), το τοπίο εξακολουθεί να μην έχει ενταχθεί μεθοδολογικά –ως αντικείμενο μελέτης και εξειδίκευσης των κατευθύνσεων του υπερκείμενου σχεδιασμού– στις προδιαγραφές σύνταξης των Τοπικών και Ειδικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΤΠΣ, ΕΠΣ) (ΦΕΚ 3545/Β/2021, ΦΕΚ 510/Β/2022) παρά τη μνεία στο θεσμικό πλαίσιο (αρ.10, παρ.3γ, Ν.4759/2020). Αλλά ούτε και σε ειδικά θέματα σχεδιασμού με τοπικό ενδιαφέρον, όπως ο ανασχεδιασμός των Ζωνών Απολιγνιτοποίησης με ΕΠΣ (ΦΕΚ 4044/Β/2021), υπάρχει πρόβλεψη για το τοπίο παρά την πρωτοβουλία της ΔΕΔΔΗΕ για πιλοτικό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την «ανάπλαση» πρώην εξορυστικών περιοχών λιγνίτη στη Δυτική Μακεδονία (2017).

Η σημασία της αναγνώρισης του τοπίου ως κατεξοχήν δημόσιου χώρου στις διαφορετικές, αλληλένδετες μεταξύ τους, κλίμακες του χώρου, και η χρήση των κατάλληλων για κάθε κλίμακα εργαλείων σχεδιασμού, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις του σχεδιασμού του (Christodoulou και Οικονομου 2018· Χριστοδούλου 2019). Ωστόσο, η καθιέρωση διαδικασιών συμμετοχής του κοινού –στο πλαίσιο της κατανομής ευθυνών που θέτει η ΕΣΤ–, ο καθορισμός στόχων ποιότητας τοπίων μετά από διαβούλευση, και η οριζόντια ενσωμάτωση του τοπίου στις τομεακές πολιτικές είναι καιρίας σημασίας για τα ποιοτικά αποτελέσματα σχεδιασμού και διαχείρισης του τοπίου (Μαριά 2020· Χριστο-

δούλου 2020). Αντίστοιχα, σημαντική είναι η υποστήριξη της πολιτικής για το τοπίο με σειρά μηχανισμών που θα τροφοδοτούν τα εργαλεία χωρικού σχεδιασμού με περαιτέρω δεδομένα και αναλύσεις, όπως το Παρατηρητήριο για το Τοπίο, το Ταμείο Στήριξης του Ελληνικού Τοπίου και η Χάρτα (Ατλαντας) Τοπίου (Γουργιώτης 2020). Από την άλλη, η πρόταση του ΥΠΕΝ (ΕΛΛΕΤ, ΕΕΔΙΠΟΧ, MedINA, 2022) για τη σύνταξη ΕΧΠ για το Τοπίο χρήζει επανεξέτασης. Πρώτον, διότι υφίσταται ήδη πολιτική για το σχεδιασμό του τοπίου στο περιφερειακό επίπεδο, η οποία είναι πιθανόν να τεθεί σε αναθεώρηση. Δεύτερον, από τη μέχρι σήμερα εμπειρία, η μεθοδολογία σύνταξης των χωροταξικών μελετών «παραβλέπει» τις δομές δικτύων και ενεργοποίησης της κοινωνίας των πολιτών στο τοπικό επίπεδο που είναι κρίσιμες για την αναγνώριση των τοπίων στη μικρο-κλίμακα και μεσο-κλίμακα.

Η θεσμοθέτηση διαδικασιών ουσιαστικής διαβούλευσης του κοινού, τοπικών και περιφερειακών αρχών και άλλων δρώντων αποτελεί μείζον ζήτημα για τον καθορισμό της πολιτικής τοπίου. Παρά τις προβλέψεις τόσο του 'Καλλικράτη' (2010) όσο και του νεότερου 'Κλεισθένη' (2018) για διεύρυνση των τοπικών συμμετοχικών διαδικασιών, οι περιορισμένες εμπειρίες της ελληνικής συμμετοχικής πραγματικότητας δεν βοηθούν στη δραστηριοποίηση των τοπικών φορέων, συντηρώντας τα θεσμικά κενά που υπάρχουν στην ενσωμάτωση των συμμετοχικών διαδικασιών στην ελληνική πρακτική χωρικού σχεδιασμού (Χωριανόπουλος και Παγώνης 2020: 245· Χριστοδούλου 2018, 2020: 169). Η τυπική διαδικασία διαβούλευσης είτε γίνεται στο πλαίσιο της Στρατηγικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των χωρικών σχεδίων (εθνικού, περιφερειακού και τοπικού επιπέδου) και προτάσεων αντιμετώπισής τους μετά τη φάση «δημοσιοποίησης» της πρότασης χωρικής οργάνωσης, είτε στο πλαίσιο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων μετά το σχεδιασμό του έργου. Σε αυτές τις διαδικασίες, απουσιάζει παντελώς η συμμετοχικότητα των ενδιαφερόμενων μερών (κοινωνία των πολιτών, ιδιωτικοί οργανισμοί και δημόσιες αρχές) τόσο κατά τη φάση ανάλυσης και συλλογής στοιχείων όσο και κατά τη φάση συγκρότησης της πρότασης, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την υλοποίηση των βασικών αρχών (Μαριά 2020: 36) που διαπερνούν την ΕΣΤ.

Συμπερασματικά, η ενσωμάτωση του τοπίου στο χωρικό σχεδιασμό δεν έχει επιτευχθεί στην πράξη, παρά τις αλυσιδωτές απόπειρες. Η απουσία οράματος πολιτικής, η μη συγκρότηση κατάλληλων δομών συμμετοχικής διακυβέρνησης, οι αναπτυξιακές πιέσεις αποκλει-

στικά για επενδύσεις ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά τους ως προς τα παραγόμενα τοπία, η ελλιπής επικοινωνία μεταξύ της περιβαλλοντικής πολιτικής και της χωρικής πολιτικής, αλλά και η έλλειψη συνέργειας μεταξύ των επιπέδων σχεδιασμών όσον αφορά την προστασία του τοπίου απομακρύνουν από τη δημιουργία συνεκτικής πολιτικής για το τοπίο αλλά και την εφαρμογή της. Η διαπίστωση αυτή αποδεικνύεται και αναλυτικότερα στο παράδειγμα της Θεσσαλονίκης.

3. Ζητήματα για τα παράκτια τοπία του Θερμαϊκού Κόλπου

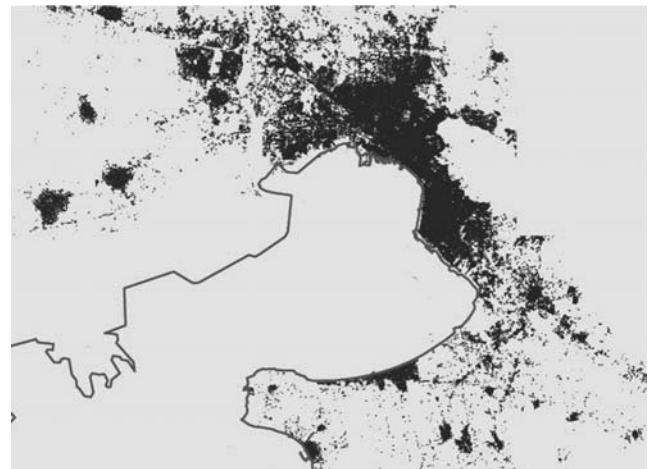
Η ανάγκη ολοκληρωμένης και δυναμικής αναγνώρισης, διαχείρισης, προστασίας και ανάδειξης αλλά και διευρυμένης αντίληψης του γεωγραφικού εύρους του παράκτιου μετώπου της Θεσσαλονίκης, πέρα από το άμεσα ορατό και προσβάσιμο από την πόλη τμήμα της ακτογραμμής, έχει ήδη διατυπωθεί (Γεμεντζή και Χριστοδούλου 2012· Χαστάογλου 2012· Φάμελλος κ.ά. 2006). Πολυάριθμες είναι και οι εξειδικευμένες περιβαλλοντικές μελέτες για την περιοχή της προστατευόμενης περιοχής του Εθνικού Πάρκου Γαλλικού-Λουδία-Αλιάκμονα που θέτουν αναλυτικά τα περιβαλλοντικά θέματα και αυτά των μετασχηματισμών των προστατευόμενων περιοχών (λ.χ. των υδροτοπικών συστημάτων), χωρίς όμως ν' αναγνωρίζουν άμεσα αυτές καθ' αυτές τις αξίες των τοπίων. Αντιληπτικά χαρακτηριστικά όπως σημεία θέας, ήχοι, υφές κ.ά. δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ενδεδειγμένης μελέτης στο σύνολο των τοπίων.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα της διερεύνησης των παράκτιων τοπίων του (εσωτερικού) Θερμαϊκού Κόλπου – δυτικά, από τις αλυκές Κίτρους (ακρωτήριο Αθερίδας) έως το Ακρωτήριο Επανομής. Πρόκειται για μία γεωγραφική ενότητα παρακτιοποίησης στην άμεση επιρροή της Μητροπολιτικής Περιοχής Θεσσαλονίκης (ΜΠΘ) (βλ. Εικόνα 1). Το σύνολο της ακτογραμμής έχει μήκος περίπου 100 χλμ. με ένα σχετικά σταθερό πληθυσμό παράκτιων δήμων της τάξης των 750.000 μόνιμων κατοίκων την τελευταία εικοσαετία. Αντιστοιχεί διοικητικά στις παράκτιες Δημοτικές Ενότητες των δήμων Πύδνας-Κολινδρού, Αλεξάνδρειας, Δέλτα, Αμπελοκήπων-Μενεμένης, Θεσσαλονίκης, Καλαμαριάς, Πυλαίας-Χορτιάτη, Θέρμης και Θερμαϊκού, στις Περιφερειακές Ενότητες Πιερίας και Θεσσαλονίκης.

Ακολουθώντας τις σύγχρονες προσεγγίσεις και μεθοδολογίες χαρακτηρισμού του τοπίου, και ειδικότερα του παράκτιου (βλ. 2.1, 2.2), η διερεύνηση υιοθέτησε

Εικόνα 1. Η παράκτια περιοχή μελέτης στον εσωτερικό Θερμαϊκό Κόλπο (πηγή: ίδια επεξεργασία)

Εικόνα 2. Η έκταση της παρακτιοποίησης στον Κόλπο Θεσσαλονίκης (ιδία επεξεργασία σε Global Human Settlement Layer © European Commission, European Settlement Map 2015)

μία ολιστική θεώρηση των τοπίων του παραδείγματος, ανεξαρτήτως του αν αυτά είναι προστατευτέα ή μη, αξιόλογα ή μη, και προέβη α) σε μια ποιοτική, ιεραρχημένη ανάλυσή τους (μακρο-, μεσο-, μικρο-, βλ. παρακάτω 3.1) και β) συσχέτιση των προσδιορισμένων ενοτήτων με την κατάσταση, τη δυναμική της παρακτιοποίησης, και γ) συνεκτίμηση του ισχύοντος και εξελισσόμενου χωρικού σχεδιασμού (δεδομένα θεσμικής προστασίας ή ρύθμισης) (βλ. συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων στον Πίνακα 1). Στοιχεία τεκμηρίωσης των τοπίων συλλέχθηκαν σε βάθος δεκαετίας, με τεχνικές έρευνας πεδίου (φωτογραφική τεκμηρίωση, στοχευμένες λήψεις θέας, επιτόπια παρατήρηση), εκτενή εμπειρική έρευνα χωρικών δεδομένων (καλύψεις γης, θεσμοθετημένος

Εικόνα 3. Ευρείες χωρικές ενότητες (Α, Β, Γ) διαφοροποιημένης κατάστασης παρακτιοποίησης (πηγή: Δορυφορική εικόνα 2000, Πολεοδομικό Αρχείο Θεσσαλονίκης, ΑΠΘ και ίδια επεξεργασία)

σχεδιασμός, υπό εξέλιξη μελέτες, περιβαλλοντικές, οριοθέτησης αιγιαλών κ.ά.), και στη βάση στοιχείων προηγούμενων σχετικών ερευνών των συγγραφέων (Γεμενετζή 2011· Γεμενετζή και Χριστοδούλου 2012· Χριστοδούλου 2012, 2015). Παράλληλα, εξετάστηκαν το περιεχόμενο και οι διαδικασίες προώθησης των εξελισσόμενων κύριων σχεδιασμών και οι δράσεις δρώντων.

[Βλ. Πίνακα 1 στις επόμενες σελίδες]

3.1 Διαφοροποιημένη παρακτιοποίηση, ποικιλομορφία μικροχαρακτήρων και μετασχηματισμοί

Μακροσκοπικά, τα παράκτια τοπία του Κόλπου παρουσιάζουν αδρές ευρείες χωρικές ενότητες διαφοροποιημένης κατάστασης παρακτιοποίησης (βλ. Εικόνα 2 και Urban Atlas-EEA 2021). Με βάση τα οικολογικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά των επιφανειακών καλύψεων χρήσεων γης και δομημένου χώρου, δηλαδή α) τα γεωμορφολογικά και περιβαλλοντικά δεδομένα της παράκτιας περιοχής, β) το βαθμό συνέχειας της δόμησης, τα δίκτυα τεχνικής υποδομής και τη χωρική μορφή ανάπτυξής τους, γ) τις παραγωγικές και οικονομικές δραστηριότητες, όπως εκδηλώνονται με την ανάπτυξη των χρήσεων γης, τα τοπία διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες χωρικών ενότητων (βλ. Εικόνα 3):

Α. Διατηρημένες φυσικές ή αγροτικές περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας (βλ. Εικόνα 4)

Β. Συνεκτικά δομημένες αστικές περιοχές (βλ. Εικόνα 5)

Γ. Περιοχές αστικής διάχυσης (εξωαστικές, ενδιάμεσες, μεταβατικές, ασαφείς) – οι κατεξοχήν περιοχές σε πίεση παρακτιοποίησης (βλ. Εικόνα 6).

Οι ευρείες χωρικές ενότητες τοπίου (Α, Β, Γ) δεν χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια στη μεσο- και μικρο-κλίμακα. Προσδιορίζονται διαφορετικά από ειδικότερα κυρίαρχα χωρικά πρότυπα τα οποία εδράζονται στην ιστορική και ιδιοκτησιακή συγκρότηση των επιμέρους περιοχών και στη θεσμική τους ένταξη σε επίσημα θεσμοθετημένα σχέδια ή οριοθετήσεις προστασίας που «παράγουν» χαρακτηριστικές μεταβολές (Χριστοδούλου 2015: 153). Η εστίαση στις επιμέρους παραμέτρους αναδεικνύει τη μεγάλη ποικιλία μικροχαρακτήρων τους, με ιδιαίτερη σύνθεση στοιχείων, χαρακτηριστικά σημεία αναφοράς, διαμορφώσεων και ατμόσφαιρας (βλ. ΛΙ και ΙΕΜΑ 2002: 12).

Οι Γεμενετζή και Χριστοδούλου (2012), όπως και οι Δούμας κ.ά. (2017), αναγνωρίζουν ποικιλία τοπίων στον Κόλπο στο κεντρικό τμήμα της ακτογραμμής της περιοχής μελέτης, όπου εντοπίζονται οι πλέον τεκμηριωμένες διακριτές ενότητες, με αναγνωρίσιμα σημεία συλλογικής αναφοράς (Χαστάογλου 2012, 2015· Αθανασίου 2015· Βυζοβίτη 2015). Προηγούμενες φάσεις αστικοποίησης επιβιώνουν ως παραγνωρισμένα βιωμένα

Εικόνα 4. Εθνικό Πάρκο Γαλλικού-Λουδία-Αλιάκμονα – Αντιπροσωπευτικά τοπία φυσικών και αγροτικών περιοχών υψηλής περιβαλλοντικής αξίας (Κατηγ. Α): (α) Εκβολές Γαλλικού, (β) υδροτοπική ζώνη αναχώματος Αξιού, (γ) θέση ψαράδων Αγ. Νικόλαος, (δ) εκβολές Αξιού

Πίνακας 1. Συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας στην περιοχή μελέτης

Ευρείες ενότητες παρακτίου τοπίου	Περιοχές διαφοροποιημένης κατάστασης παρακτιοποίησης (μίκρο-)	Ποικιλομορφία μικρο-χαρακτήρων παρακτίου τοπίου (μέσο-, μίκρο-)	Δυναμική μεταβολών και μετασχηματισμοί παρακτιοποίησης	Θεσμική προστασία ή ρύθμιση
(Α) Διατηρημένες φυσικές ή αγροτικές περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας	- περιοχές ζωτικών λειτουργιών φυσικού υποδοχέα, και αγροτικές περιοχές χαμηλής πυκνότητας κατοίκησης - δυτικά: ακτογραμμή Περίως ως εκβολές Γαλλικού, λιμνοθάλασσα Καλοχωρίου (αλυκές Κίτρον, Εθνικό Πάρκο Δέλτα Γαλλικού-Αξιού-Λουδία-Αλιάκμονα- νοτιοανατολικά: περιοχή Μεγάλου Εμβόλου, αλυκές Αγγελοχωρίου, λιμνοθάλασσα Επανομής	- σπάνια αξιόλογα φυσικά χαρακτηριστικά: εκβολές ποταμών και ρεμάτων, φυσική ακτογραμμή, υγρότοποι, θίνες, εκτενή εδαφικά πεδία ελεύθερα δόμησης, (εκτάσεις του Εθνικού Πάρκου, λιμνοθάλασσες Καλοχωρίου, Γεωργικής Σχολής, Αγγελοχωρίου, Αλυκές Κίτρον, Αγγελοχωρίου και Επανομής, ιστορικοί τόποι Θεσσαλονίκης, αρχαιολογικοί χώροι Πύδας και Μεγάλου Εμβόλου, αγροτικές, καλλιεργούμενες εκτάσεις εγγύς στην παραλία Πυλαίας, Θέρμης και Επανομής), διασφιζόμενα φυσικά χαρακτηριστικά μικροκλίμακας (βλάστηση, φυσικό ανάγλυφο, επιβίωση οικοσυστημάτων) - ανθρωπογενείς κατασκευές αποσταθμιστικής περιβαλλοντικής διευθέτησης: αντιπλημμυρικά αναχώματα, σημειακά κρητιδώματα, εγκαταστάσεις αλιέων (εκβολές Αξιού & Λουδία)	Ισχυρές οικολογικές διεργασίες - επεκτατική αγροτική παραγωγή (γεωργία & κτηνοτροφία), βιοποικιλότητα σε κίνδυνο, ρύπανση και υπερλύτρωση εδαφών, διάβρωση εδάφους, τεχνητές σκληρές οριοθετήσεις (αναχώματα, κρητιδώρες, προκυμαίες) - έντονα φαινόμενα κλιματικής αλλαγής (πολύωρες καταγίδες, υπερφόρτωση υδάτινων υποδοχών- ρεμάτων και λιμνών Κίνδυνος απώλειας με την άνοδο της στάθμης της θάλασσας)	Προστατευόμενες περιοχές σε πολλαπλό καθεστώς προστασίας με ασυμπτωτές ή/και ασυνεχείς οριοθετήσεις: Περιοχές που εμπίπτουν στη Σύμβαση Ραμσάρ Ζώνες Ειδικής Προστασίας Natura 2000, Εθνικό Πάρκο Γαλλικού-Λουδία-Αλιάκμονα, Ειδικές Ζώνες Διατήρησης Βιοποικιλότητας του Ν.3937/2011, Χώροι δασικής προστασίας και Ειδικές ζώνες προστασίας της φύσης και της παραγωγικής γης, και ζώνες ανάπτυξης δραστηριοτήτων του αγροτικού τομέα στα ΣΧΟΟΑΠ / ΓΠΣ των Δήμων και ΖΟΕ Οδηγία SEVESO III – ΚΥΑ 2016
(Β) Συνεκτικά δομημένες αστικές περιοχές	- κατοικημένο μέτωπο του ΠΣΘ: λιμενική ζώνη Θεσσαλονίκης, αστικό θαλάσσιο μέτωπο Δήμων Θεσσαλονίκης και Καλαμαριάς και συνεκτικά δομημένο τμήμα οικισμών Περαίας, Νέων Επιβατών, Αγίας Τριάδας (Δήμου Θερμαϊκού) - μικρότερης έντασης αστικοποιημένο μέτωπο : οικισμοί Μακρινόγλου (δυτικά), Ν.Μηχανιώνας (ανατολικά)	- δόμηση υψηλής συνεκτικότητας και υψηλής / μέσης πυκνότητας κατοίκησης - αστικό τοπίο αδρούς ομοιογένειας, και ποικίλων λέπτον υφών, με διάφορες τυπολογίες αστικής μορφής: συνεχής ή μικρο-πολυκατοικίες, περιγαρακωμένη αρχιτεκτονική και βιομηχανική κληρονομιά (παρουσία αναγνωρισμένων και παραγνωρισμένων τοποσημών) - αποσταθμιστικές διαμορφώσεις κονχρηστών χώρων - τμήματα αδιάβροχου ή ημιτελούς αστικού ιστού: ακτή Ποσειδωνίου, αρχαιολογικά προστατευόμενη φυσική ακτή Κελλάριου Όρμου, παραλία Νέας Κρήνης, Αγίας Τριάδας - οργανωμένοι λιμένες ναυαγλητισμού (ΟΦΘ, ΝΟΘ, ΣΕΠ), μαρίνα Καλαμαριάς - τμήματα φυσικής ακτογραμμής /παραλίας σε όλους του Δήμους, (π.χ. Κελλάριος Όρμος, παραλία Περαίας-Αγίας Τριάδας)	Σταθερότητα ανθρωπογενούς τοπίου με μικρές αλλαγές εξωαστικής προσέγγισης - ευελιξία της ακτογραμμής από τη δόμηση και νέες υποδομές, παράκτιες τεχνητές οδεύσεις, μεταφορές ξένων ποσοτήτων ζήματων (άμμου), ρύπανση και εκτεταμένη υποβάθμιση ή υπερουρυστικοποίηση παραλιών	Περιοχές εντός ορίων εγκεκριμένων σχεδίων πόλης και εκτάσεις προς πολεοδομηση εντός ΓΠΣ ή ΣΧΟΑΑΠ: Χώροι δασικής προστασίας, χώροι πασίον υπό εξέλιξη (ΕΧΣ) ΕΠΣ: ιστορικής βιομηχανικής ζώνης, παραλιακού μετώπου ΠΣΘ 40 χλμ., Μαρίνας Καλαμαριάς

<p>(Γ) Περιοχές αστικής διάχυσης</p>	<ul style="list-style-type: none"> - συγκεντρώνει τριτογενείς δραστηριότητες και υπερτοπικού χαρακτήρα λειτουργίες, μεταφορικές και ενεργειακές υποδομές (λιμάνι, αεροδρόμιο, πετρέλαιές εγκαταστάσεις) και διάσπαρτα κατά τόπους, κατοικία και παραγωγικές μονάδες - η χερσαία παράκτια ζώνη των Δήμων Δέλτα, Αμπελοκήπων-Μενεμένης έως και τη λιμενική ζώνη, και οι φυσικές παραλίες των Δήμων Πηλαιάς-Χορτάτη, Θέρμης και Θερμαϊκού, και τμήματα της παραλίας Μεθώνης-Μακρυγιάλου 	<ul style="list-style-type: none"> - ποικίλα μορφώματα διάσπαρτης δόμησης : συνεχή, αποσπασματικά, γραμμικά, κ.ά. - κτίρια ποικίλου μεγέθους, τυπολογίας και χρήσης (συγκροτήματα γραφείων, συμπλέγματα εγκατ. κοινοφελών, μεταποίησης και αποθήκευσης, ξενοδοχεία, μικρο-πολυκατοικίες, αυθαίρετα κ.ά. παραθεριστικές μονοκατοικίες, αγροτικές, εγκαταστάσεις περλελαϊκές, βιομηχανικές/βιοτεχνικές, διαμετακόμισης) - αδόμητες περιοχές χαρακτηρισμένες ως χώροι πρασί-νου (λ.χ. έκταση ΕΡΤ Δήμου Θερμαϊκού, ή σε επαφή με πολεοδομημένες περιοχές (π.χ. Μικρό Έμβολο) - οργανωμένοι λιμένες (Πύδνας, Αγγελοχωρίου, γχθούσκαλα Ν.Μηχανιώνας, κ.ά.) - ισχυρή παρουσία της φύσης με πολύ-διασπασμένο ελεύθερο χώρο, μωσαϊκά εκτενών αγροτικών και χέρσων εκτάσεων, παράκτια δάση, φυσικοί διάδρομοι βλάστησης-νερού και εκτενής φυσική ακτή οργανωμένες ακτές αναρχής/παραθέρισης - εμφανείς αλλοιώσεις φυσικού υποδοχέα και απορριμματικά τοπία, τμήματα φυσικής ακτογραμμής σε υποχώρηση λόγω διάβρωσης - αξιολογές μακρινές θέες στο ευρύτερο ανάγλυφο και ποικιλία από οσμοτόπια 	<p>δομημένο περιβάλλον αστικής διάχυσης, στο μεταίχμιο της αστικής μεταβολής, έντονη τάση υποβάθμισης, μικρο-χαρακτήρες με διαφορετικές δυναμικές μεταβολής, τοπία σε μεγάλη πίεση λόγω της αποσπασματικής ανάπτυξης, φυσικό-οικολογικό περιβάλλον και υγρότοποι χωρίς καθυστάς προστασίας,</p> <p>-απογύλιωση υψηλής βλάστησης σε κρίσιμες ζώνες πολεοδομικής ασφάλειας</p>	<p>Εκτός σχεδίου διατάξεις σε ισχύ, Τοπικά Ρυμοτομικά Σχέδια, Ειδικές Ζώνες Περιορισμών και Προστασίας στα ΣΧΟΟ-ΑΠ / ΓΠΣ των Δήμων και ΖΟΕ, υπό εξέλιξη (ΕΧΣ) ΕΠΣ (δυτικής περιοχής –Κολοχωρίου, παραλιακού μετώπου ΠΣΘ 40 γλ.μ., Thess-Intec Οδηγία SEVESO III – ΚΥΑ 2016 Χωροθέτηση τουριστικού λιμένα Παλαιάς</p> <p>Σε όλες τις περιπτώσεις: Αποσπασματικός καθορισμός αγιαλού (Ν.2971/2001) Αποσπασματική οριοθέτηση ρεμάτων (Ν.4258/2014) ΚΥΑ 2020 για την παραχώρηση απλής χρήσης αγιαλού, παραλίας, όχθης και παραρτήρας ζώνης, υδάτινου στοιχείου θάλασσας, λιμνοθάλασσας, μεγάλων λιμνών και πλεύσιμων ποταμών Ν.4858/2021 Προστασία αρχαιοτήτων/πολιτιστικής κληρονομιάς</p>
--	--	---	--	--

συλλογικά τοπία. Υπάρχουν επίσης υποβαθμισμένα και απορριμματικά τοπία των ενδιάμεσων αφανών περιοχών, με μάλλον αδιάφορους σε μια πρώτη ματιά μικρο-χαρακτήρες, που όμως αξίζει να αναδειχθούν αντί απλώς να αντικατασταθούν. Τα χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος έχουν προσεγγιστεί ως προς επιβεβλημένες τοπιακές προσεγγίσεις προστασίας, διαχείρισης και ανάδειξης (Ανανιάδου-Τζημοπούλου κ.ά. 2012) προκειμένου να μην χαθούν οριστικά. Ωστόσο, δεν έχει ολοκληρωθεί καμία εστιασμένη μελέτη πρόσληψης του παράκτιου τοπίου από το κοινό, σχετικά με σημεία αναφοράς ή τοπόσημα (ιστορικά αρχαιολογικά σπαράγματα και σύγχρονα έργα ή παρεμβάσεις), θεάσεις, ιστορικές παραστάσεις και μνήμες του τόπου, ούτε με αναφορά στην ιδιαίτερη ζωντάνια, ελκτικότητα και επισκεψιμότητά τους. Πρόσφατη έρευνα για την αστική ταυτότητα της Θεσσαλονίκης σε δείγμα κατοίκων αναγνωρίζει τη νοσηματοδότηση του παράκτιου μετώπου ως επιλεγμένης περιοχής αναψυχής και ενός εκ των στοιχείων της «αστικής ταυτότητας» της Θεσσαλονίκης (Anastasiou κ.ά. 2021).

Συνολικά, ανακύπτει μια σειρά ζητημάτων που αφορούν την οριοθέτηση ενοτήτων κατά μήκος των ακτών, την εξέλιξη της καθεμιάς τους και τη διαδοχή των χαρακτήρων τους στο ανάπτυγμα του Κόλπου. Η μεγάλη ποικιλία χαρακτήρων τοπίων του Κόλπου προσδιορίζεται από εναλλαγή μικρο-χαρακτήρων ανά δεκάδες χιλιόμετρων στη βόρεια ακτή της προστατευόμενης περιοχής του Εθνικού Πάρκου, και ανά 400 έως 2000 μέτρα ακτογραμμής στο κεντρικό και νότιο τμήμα που σχετίζεται με τη γενεαλογία και πολεοδομική εξέλιξη του αστικού ιστού κάθε τμήματος, αλλά και τους εναλλασσόμενους κύκλους διαφοροποίησης υφής ή ζωντάνιας μέσα στην ημέρα, την εβδομάδα, την εποχή, στο χρόνο και κατά περίπτωση (καθημερινή, Σαββατοκύριακο, εορταστική κ.ά.).

Η εικόνα γίνεται σαφέστερη μελετώντας τα τοπία από την πλευρά της θάλασσας και των απέναντι ακτών (βλ. Εικόνα 7). Επιπλέον, αναδύεται το χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης «υβριδικότητας» (πολιτισμικής, κοινωνικής, οικονομικής) της πόλης ως χαρακτηριστικής πολυσημίας εν γένει των σύγχρονων παράκτιων ελληνικών τοπίων, η οποία αμβλύνει τις τάσεις διαχωρισμού υπέρ μίας διαρκώς ανανεούμενης κοινωνικοοικονομικής ανάμειξης (Μαλούτας 2000: 5· Δαμιανάκος στο Χατζημιχάλης 2011: 25· Λεοντίδου 2006· Sayas 2006) – ακόμη

Εικόνα 5. Αντιπροσωπευτικά τοπία συνεκτικά δομημένων αστικών περιοχών και των «κενών» τους (Κατηγορ. Β): (α, β) Θεσσαλονίκη-Κελλάριος όρμος, (γ) Παραλία Ν. Επιβατών, (δ) Μακρύγιαλος

Εικόνα 6. Ποικίλα τοπία περιοχών αστικής διάχυσης (Κατηγορ. Γ): Παραλία Πυλαίας

και στις πιο προβεβλημένες περιοχές, όπως στην «Παλιά» και τη «Νέα Παραλία» στο δήμο Θεσσαλονίκης (βλ. Εικόνα 8).

Σημαντική είναι η θέαση μεταξύ των αδρών κατηγοριών τοπίου (Α, Β, Γ) και στο εσωτερικό τους. Οι εσωτερικές οπτικές εγγύς, από την ακτογραμμή και τον αστικό ιστό, αλλά και, δεδομένης της περικλείσις του Κόλπου, οι οπτικές και οι θέες προς τον ορίζοντα, διαμέσου της υδάτινης επιφάνειας, από και προς τις απέναντι ακτές αποτελούν αντιπροσωπευτικές, συχνά εντυπωσιακές, θέες από την πόλη (βλ. Εικόνα 9).

Στη μικροκλίμακα θεώρησης των τοπίων στο ύψος του ανθρώπινου βλέμματος κατά την κίνηση επί της ακτογραμμής, αλλά και αφ' υψηλού από χαρακτηριστικά σημεία θέασης, προβάλλει η ακτογραμμή ως φυσικό

Εικόνα 7. Απόψεις από τη θάλασσα και εσωτερικές οπτικές προς την απέναντι ακτή: (α, β) Ιστορικό κέντρο, (γ) παραλία Καλαμαριάς, (δ) παραλία Περαιάς. Ξεχωρίζει το δομημένο σύμπλεγμα και οι κορυφογραμμές του στο περίγραμμα του ευρύτερου τοπίου

γεωμορφολογικό και τεχνητό όριο (βλ. Εικόνα 10). Αντίστροφα, από το επίπεδο των ακτών προβάλλει το ευρύτερο γεωμορφολογικό πεδίο των απέναντι ορεινών όγκων (Όλυπος, Κίσαβος, Πιέρια κ.λπ.), των οικιστικών περιοχών και των κορυφογραμμών του αστικού τοπίου διαμέσου των κενών δόμησης. Δεν έχει γίνει ωστόσο καμία ολοκληρωμένη μελέτη θέασης.

Οι χωρικές ενότητες τοπίου (Α, Β, Γ) αποτελούν το πεδίο ποικίλων πιέσεων παρακτιοποίησης και διαφορετικών πρακτικών χειρισμού τους, και φανερώνουν δια-

φορετικές ταχύτητες μεταβολής (βλ. Εικόνα 2). Οι ανθρώπινες παρεμβάσεις οι οποίες καθορίζονται από τη συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων σ' ένα αρκετά περιορισμένο και ευαίσθητο γεωγραφικό χώρο οδηγούν σε επεκτεινόμενες συγκρούσεις χρήσεων, στην υπερεκμετάλλευση ή στην αδιαφορία για την αξία των φυσικών πόρων, και τελικά, στην εκτενέστερη υποβάθμισή τους. Ισχυρότερες πιέσεις δέχονται οι περιοχές (Α) όπου ο φυσικός υποδοχέας είναι ακόμη οπτικά κυρίαρχος, στις οποίες μάλιστα εντάσσονται αξιόλογοι τόποι ιστορικής ή αρχαιολογικής σημασίας και προστατευτές περιοχές (δέλτα ποταμών, υγρότοποι, ακρωτήρια), καθώς και οι μεταβατικές περιστατικές περιοχές (Γ) στις οποίες διασώζονται ακόμη αξιόλογα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος (φυσικοί δελταϊκοί σχηματισμοί και κοίτες ρεμάτων, φυσικά πρανή ακτών, καλλιεργούμενα πεδία, υψηλή ή δασώδης βλάστηση), και χαρακτηρίζονται από διάσπαρτες παρεμβάσεις τεχνικών έργων. Οι περιοχές αυτές εμφανίζονται ως «διακοπές» στα συνεκτικά δομημένα μορφώματα. Με δεδομένα την ανεπάρκεια ρύθμισης, τις αποσπασματικές πολεοδομικές πρακτικές και τη συγκεχυμένη αστική ανάπτυξη της πρόσφατης δεκαετίας (Χριστοδούλου 2015: 104-137, 258-259) του περιστατικού χώρου, οι περιοχές Α και Γ παραγνωρίζονται και υποβαθμίζονται με περαιτέρω διασπορά εγκαταστάσεων κάθε είδους χρήσης, κατασπατάληση των εδαφικών και φυσικών αποθεμάτων, και μακροπρόθεσμη διακινδύνευση του ευρύτερου φυσικού υποδοχέα στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής.

Η περιοχή μελέτης είναι μια «τυπική» παράκτια περιοχή της Μεσογείου μητροπολιτικής συγκέντρωσης πληθυσμού στην οποία αστικοποιημένες εκτάσεις εναλλάσσονται με υγροτοπικά συστήματα, παραγωγική γη και τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι συνέχεις πιέσεις παρακτιοποίησης και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα μητροπολιτικά παράκτια τοπία θέτουν στο προσκήνιο την επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης της πόλης με το θαλάσσιο χώρο ως πόρο βιώσιμης και ανθεκτικής ανάπτυξης, αλλά και ως στοιχείο συλλογικής πολιτιστικής ταυτότητας. Η δεκαετία της κρίσης έχει οδηγήσει σε μία τάση σταθεροποίησης της κατάστασης παρακτιοποίησης, δεδομένης της περιορισμένης πίεσης για νέα δόμηση και νέες δραστηριότητες. Η εμπειρική εικόνα δείχνει επίσης την αποσπασματικότητα των

Εικόνα 8. (α, β) Η «Παλιά» και (γ, δ) η «Νέα Παραλία» (Κατηγ. Β)

Εικόνα 9. Το μεταβαλλόμενο τοπίο της θάλασσας και των απέναντι ακτών (Ολυμπος) μαγνητίζουν το βλέμμα

εφαρμοζόμενων υλικών παρεμβάσεων (άτυπων και σχεδιασμένων) αλλά και των χωρικών ρυθμίσεων (βλ. 3.2, Εικόνα11).

3.2 Ζητήματα σχεδιασμού και διαχείρισης των παράκτιων τοπίων της Θεσσαλονίκης

Στις μητροπολιτικές περιοχές, η προστασία, η διαχείριση και ο εμπλουτισμός των τοπίων που 'υποστηρίζουν'

Εικόνα 10. Χαρακτηριστική άποψη του τοπίου του Κόλπου από το Επταπύργιο

τις αστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες είναι ιδιαίτερα σύνθετο ζήτημα. Ο ρόλος της διακυβέρνησης στην κατεύθυνση της εναρμονισμένης διασύνδεσης των επιπέδων σχεδιασμού για τοπικά ενήμερες αλλαγές είναι κομβικός (MacKenzie 2020).

Στη Μητροπολιτική Περιοχή Θεσσαλονίκης (ΜΠΘ), όπου το παράκτιο τοπίο αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα, η προστασία του και ειδικότερα η αποκατάσταση της σχέσης της πόλης με το Θερμαϊκό Κόλπο αποτελούν βασικούς στόχους για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη της περιοχής ήδη από την έγκριση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης (ΡΣΘ) (Ν. 1561/85). Αντίστοιχα, στο αναθεωρημένο ΠΧΠ (2020) ο στρατηγικός ανασχεδιασμός του θαλάσσιου μετώπου από την περιοχή του Εθνικού Πάρκου ως την Επανομή, αποτελεί προτεραιότητα για τη χωρική οργάνωση της ΜΠΘ. Στόχος είναι η προστασία, η αποκατάσταση και η ανάδειξη του παράκτιου μετώπου παράλληλα με την εξασφάλιση της συνέχειας και της προσβασιμότητάς του, τη μη διατάραξη της φυσικής ακτογραμμής, την προώθηση επιμέρους παρεμβάσεων πολεοδομικού χαρακτήρα και τη διατήρηση οικονομικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στη διεπαφή χερσαίου-θαλάσσιου χώρου. Παράλληλα, δίνονται κατευθύνσεις για την ΟΔΠΖ της Περιφέρειας και κυρίως του Θερμαϊκού Κόλπου από τους Ν. Πόρους ως το ακρωτήριο Ποσειδί με έμφαση στη διατήρηση φυσικών περιοχών κατά μήκος του παράκτιου μετώπου, στον περιορισμό της οικιστικής ανάπτυξης και στην προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, και κυρίως στην ανύψωση της στάθμης της θάλασσας. Ωστόσο, οι αναφορές και η μέριμνα στρατηγικής για συγκεκριμένα τοπία δεν γίνεται βάσει τοπικής ταξινόμησης, ολιστικής ή ιεραρχημένης, ούτε αναλυτικής θεώρησης. Εξαιρεί ποικίλα τοπία (υποβαθμισμένα, καθημερινά κ.ά.).

Ο στρατηγικός σχεδιασμός του παράκτιου μετώπου και η ολοκληρωμένη διαχείριση του Θερμαϊκού Κόλπου αποτελούν αλληλένδετα ζητήματα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη της ΜΠΘ. Σημαντική στην αναγνώριση

Εικόνα 11. Τεχνητή ακτογραμμή προς αντιμετώπιση της έντονης διάβρωσης: (α) Τα απρόσμενα κρηπιδώματα στις εκβολές του Γαλλικού (Κατηγ. Α) και (β) στο ακρωτήριο του Μεγάλου Εμβόλου (Κατηγ. Γ)

του Θερμαϊκού Κόλπου ως στοιχείου που καθορίζει τη ζωή της πόλης και τη βιωσιμότητά της είναι η Στρατηγική για την Αστική Ανθεκτικότητα «Θεσσαλονίκη 2030» (ΔΘ 2017). Αυτή θέτει «εκ των άνω» το όραμα για την πόλη, τη βιώσιμη ανάπτυξη και προτείνει λύσεις σε ζητήματα τοπικής και μητροπολιτικής εμβέλειας επιχειρώντας να συγκεράσει τις μακροπρόθεσμες διεθνείς διακηρύξεις και ευρωπαϊκές στρατηγικές με τους τοπικούς και περιφερειακούς στόχους ανάπτυξης. Ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης της πόλης με τη θάλασσα αποτελεί έναν από τους τέσσερις βασικούς πυλώνες-στόχους. Ειδικότερες επιδιώξεις είναι η ολοκληρωμένη οικονομική και αστική ανάπτυξη του Θερμαϊκού Κόλπου, η αποκατάσταση του θαλάσσιου οικοσυστήματος και παρακολούθηση της περιβαλλοντικής ανθεκτικότητας του Θερμαϊκού Κόλπου, η ενίσχυση της πολιτιστικής και κοινωνικής του ταυτότητας με νέες δραστηριότητες και υποδομές, καθώς και ένα αποτελεσματικό σύστημα διακυβέρνησης, που θα περιλαμβάνει ενίσχυση των δράσεων της Κοινωνίας των Πολιτών, και την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Βάσει της Στρατηγικής αυτής που λειτούργησε ως πλαίσιο εκ νέου θεώρησης του παραλιακού μετώπου

του δήμου Θεσσαλονίκης, εκπονήθηκε η Στρατηγική Ανάπλασης του Παραλιακού Μετώπου Θεσσαλονίκης (Όμιλος Παγκόσμιας Τράπεζας/δήμος Θεσσαλονίκης 2018). Θεωρώντας την παράκτια ζώνη ως «τοπόσημο» της πόλης, επικεντρώνεται σε επιλογές έργων ανάπλασης μεγάλης κλίμακας, έργων ανάπλασης μεμονωμένου χώρου και πρωτοβουλίες ενεργοποίησης χώρου στοχεύοντας «στην αξιοποίηση υφιστάμενων περιουσιακών στοιχείων», στη δημιουργία προορισμών πολλαπλών χρήσεων και στη σύνδεσή τους με δημόσιους ανοικτούς χώρους υψηλής ποιότητας. Αν και χωρίς θεσμική ισχύ, το σχέδιο προετοίμασε μία σειρά από θέσεις κατάλληλες για επενδύσεις αστικής ανάπτυξης, υπερβαίνοντας προηγούμενες δεσμεύσεις του σχεδιασμού. Παλαιότερες προσπάθειες για τη διαχείριση και την ανάπτυξη της παράκτιας ζώνης ήταν εστιασμένες σε τομεακές δράσεις (αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί θαλάσσιου μετώπου, θαλάσσια αστική συγκοινωνία, σύνδεση του λιμανιού με την πόλη, περιβαλλοντική εξυγίανση, παρατηρητήριο διάβρωσης των ακτών κ.ά.) σε εντοπισμένες γεωγραφικά περιοχές (MEDSEATIES 2016· TERRA-MED 2013).

Το εγχείρημα αναμόρφωσης του παράκτιου μετώπου ως «ανάδειξης της μεγάλης εικόνας» (ΠΚΜ 2021: 11) της πόλης υλοποιείται με το προωθούμενο ΕΠΣ Παραλιακού Μετώπου Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης, σε μια ζώνη μήκους 40 χλμ. με κυμαινόμενο μικρό πλάτος που εκτείνεται σε επτά δήμους από την εκβολή του Γαλλικού ποταμού (περιοχή Καλοχωρίου) έως το μεγάλο έμβολο (περιοχή Αγγελοχωρίου). Η δημιουργία συνεχόμενης παράκτιας ζώνης αναψυχής, πολιτισμού και αστικής κινητικότητας αποτελεί τον κύριο προγραμματικό στόχο του, εκφυλίζοντας τη διάσταση της ΟΔΠΖ και αγνοώντας την ευαλωτότητα στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής των περιοχών υψόμετρου κάτω των 100μ. που βρίσκονται σε επαφή με την ακτογραμμή (ιδίως υγροτοπικές περιοχές, ανατολική Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης κ.ά.) (Καρτάλης κ.ά. 2017). Οι παρεμβάσεις προβάλλονται ως στοιχεία που θα συμβάλουν αθροιστικά στην αναπτυξιακή δυναμική και θα καθορίσουν τη «νέα ταυτότητα» (ΠΚΜ 2021: 285) της ΜΠΘ, όπως η δημιουργία ποδηλατοδρόμου και πεζοδρόμου, η οργάνωση των μεταφορών (εξυπηρέτηση από τη θαλάσσια συγκοινωνία και μελλοντικές προς αεροδρόμιο επεκτάσεις του μετρό), η ανασύνθεση των πολεοδομικών ρυθμίσεων και χρόνιων προβλημάτων διαχείρισης εκτάσεων που μένουν αναξιοποίητες λόγω ποικίλων δεσμεύσεων (π.χ. ιδιοκτησιακών) και ο εμπλουτισμός των χώρων κοινωνικών εξυπηρετήσεων. Παράλληλα, δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη

υφιστάμενων ανοιχτών χώρων μέσω απόδοσης περισσότερο σύνθετων χρήσεων και όρων δόμησης που οδηγεί ουσιαστικά στο δραστικό περιορισμό τους. Μάλιστα, δεν παρέχεται καμία τεκμηρίωση ότι οι εναπομεινάντες ελεύθεροι χώροι καλύπτουν τους ελάχιστους πολεοδομικά αναγκαίους ελεύθερους χώρους, ώστε να αποκαθίσταται το πολεοδομικό ισοζύγιο, και δεν ελέγχεται η εφικτότητα των προτάσεων λόγω άλλων δεσμεύσεων (πολιτιστικών, οικολογικών, ιδιοκτησιακών). Επιπλέον, δεν αναπαρίστανται οι προωθούμενες αλλαγές έτσι ώστε να μπορούν να γίνουν κατανοητές από το ευρύ κοινό (λ.χ. απεικόνιση με στερεομετρική προσέγγιση της περιοχής που μετασχηματίζεται). Στο ΕΠΣ ελεύθερες αδιαμόρφωτες εκτάσεις στις περιοχές Β και Γ που συνιστούν αξιόλογα παράκτια τοπία ή εδαφικά αποθέματα αντιμετωπίζονται ως ελεύθερα πεδία αστικής ανάπτυξης και στρατηγικών επενδύσεων, χωρίς να συνυπολογίζεται στο σχεδιασμό η τοπιακή συνιστώσα. Επανεγγράφουν παλιότερες τοπικές αποσπασματικές χωροθετήσεις υποδομών (π.χ. Τουριστικό Λιμένα Πυλαίας) με τετριμμένες μονοδιάστατες νοηματοδοτήσεις αστικής ανάπτυξης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πρόσφατη μεταρρύθμιση του χωρικού σχεδιασμού οδηγεί σταδιακά στην αλλαγή του χαρακτήρα των ελεύθερων εκτάσεων με ειδικά καθεστάτα σχεδιασμού, κυρίως με ΕΠΣ που εκπονούνται παράλληλα, σε περιοχές όπως η παράκτια ζώνη Μενεμένης, ο Κελλάριος όρμος και το εργοστάσιο Αλλατίνη, το στρατόπεδο Κόδρα στην Καλαμαριά, το ακίνητο του ΤΑΠΠΕΔ στην Περαία για την ανάπτυξη τεχνολογικού πάρκου, ενώ ειδικό καθεστάτο σχεδιασμού υπάρχει και για την αναβάθμιση της Μαρίνας Καλαμαριάς. Έτσι, ο σχεδιασμός στο παραλιακό μέτωπο εμβολίζεται από πολεοδομικά σχέδια και προγράμματα που «διακόπτουν» τη συνέχειά του ή γειτνιάζουν με αυτό, για να ενσωματωθούν αυτοτελώς στο ΕΠΣ στο τελικό στάδιο της έγκρισής του, κατά την τρέχουσα πρακτική που εφαρμόζεται στην περίπτωση ταυτόχρονων ρυθμίσεων χωρικών σχεδίων στην ίδια περιοχή.

Κατ' επέκταση, το προϊόν του σχεδιασμού δεν θα έχει προέλθει μέσα από ολοκληρωμένες διαδικασίες αναγνώρισης και πρότασης στρατηγικής ανάπτυξης της συνολικής περιοχής μελέτης, ούτε μέσα από ευρείες διαβουλεύσεις για τις μεταβολές, αφού αυτή έγινε μετά από μία «καταρχήν συμφωνία αρχών στρατηγικού επιπέδου» (Θωίδου 2019), Μητροπολιτικής Επιτροπής της ΠΚΜ, δήμων, τοπικών φορέων και «προνομιακών ομιλητών» όπως το ΤΕΕ (Χριστοδούλου 2018), και χωρίς την επαρκή συμμετοχή του ενδιαφερόμενου κοινού. Τέλος, σημαντικά ζητήματα, όπως η θεώρηση του το-

πίου, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, η εκμετάλλευση της γης (land take) δεν ενσωματώνονται στο χωρικό, και ειδικά στο ρυθμιστικό, σχεδιασμό. Τομεακές πολιτικές, όπως η προσαρμογή στα σχέδια διαχείρισης πλημμυρών πρέπει να συνδυαστούν με το στρατηγικό σχεδιασμό και την ΟΔΠΖ, καθώς και το σχεδιασμό των χρήσεων γης (Thoidou 2021). Στον εν εξελίξει χωρικό σχεδιασμό, η μητροπολιτική διακυβέρνηση στη ΜΠΘ παραμένει ατελής.

4. Συμπεράσματα

Η εργασία θέτει τη σύγχρονη μεθοδολογική προσέγγιση θεώρησης, προσδιορισμού και διαχείρισης του τοπίου με αναφορά στον πραγματικό φυσικό χώρο, τον επίσημα σχεδιαζόμενο χώρο και τις συλλογικές νοηματοδοτήσεις του, όπως προβλέπεται και στην ΕΣΤ. Η θεώρηση του τοπίου σε επάλληλες κλίμακες αναδεικνύεται ως μια εργαλειώδη προτεραιότητα στη ρύθμιση της παρακτιοποίησης που επισημαίνει την ποικιλία των διαφόρων τοπίων που τείνουν να απολεσθούν, αν δεν αναγνωριστούν. Διαπιστώνεται ότι οι στόχοι προστασίας και διαφύλαξης των οικολογικά ή πολιτισμικά αξιόλογων παράκτιων τοπίων, αλλά και του επιτυχούς ανασχεδιασμού των αστικών μετώπων, επαφίονται στον πολυεπίπεδο χωρικό σχεδιασμό, ο οποίος συνδυάζεται με υλοποιήσεις στρατηγικών σχεδίων διαχείρισης και αναπτυξιακών έργων που υποδέχονται θετικά τις προκλήσεις των κοινωνικών διεργασιών στην τοπική και περιφερειακή κλίμακα.

Από τη διερεύνηση της περίπτωσης του παράκτιου μετώπου στη ΜΠΘ, διαπιστώνεται η αποκλειστική εστίαση του σχεδιασμού και της διαχείρισης του τοπίου στο συνεκτικό αστικό μέτωπο του ΠΣΘ, το οποίο έχει ταυτιστεί με τη φυσιογνωμία της πόλης. Η αναγωγή αυτού του σχεδιασμού σε τοπικό πολιτικό διακύβευμα αναδεικνύει ότι διαφεύγουν της δημόσιας συζήτησης κρίσιμες παράμετροι που αφορούν τα παράκτια τοπία, σε όλο το εύρος γεωγραφικού, πολιτισμικού και οικολογικού προσδιορισμού τους, τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά τους, η φυσική και συμβολική τους αξία στις συλλογικές αναπαραστάσεις.

Ο σχεδιασμός και η διαχείριση της παράκτιας ζώνης και των τοπίων της, ως βασικού συστατικού της ΜΠΘ, χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, ελλιπές πλαίσιο σχεδιασμού και διαχείρισης και αποφυγή ουσιαστικής συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών. Η αναλυτική εκτίμηση της παρακτιοποίησης, της χωρικής δυναμικής του παράκτιου χώρου, των ορίων και των τύπων ανά-

πτυξης σε συνδυασμό με την επίδραση που έχει στο τοπίο, και η ενεργοποίηση της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων μερών στο σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων για την αναγνώριση των μικρο-τοπίων και τους στόχους ποιότητας αυτών, αποτελούν προτεραιότητες για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της παράκτιας ζώνης και των τοπίων, ως πόρων που συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη. Εντούτοις, στην πράξη στην περίπτωση του Θερμαϊκού Κόλπου η αναγνώριση των πραγματικών προκλήσεων του παράκτιου χώρου και των τοπίων δεν λαμβάνουν υπόψη το σύγχρονο πλαίσιο επιστημονικών θεωρήσεων και διεθνών συμφωνιών. Οι διαδικασίες προώθησης του σχεδιασμού της παράκτιας ζώνης και του τοπίου επιδεικνύουν χαρακτηριστικές παθογένειες του συστήματος αστικής διακυβέρνησης, χωρικού σχεδιασμού και διαχείρισης περιβαλλοντικών ζητημάτων στη χώρα μας που καθιστούν και τα παράκτια τοπία ιδιαίτερα ασταθή και ευάλωτα.

Το παράδειγμα των παράκτιων τοπίων της Θεσσαλονίκης αναδεικνύει την ανάγκη ενσωμάτωσης της τοπιακής θεώρησης σε όλα τα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού. Η αναγνώριση των τοπίων και η αποτίμηση της αξίας τους σε συνδυασμό με τον καθορισμό στόχων ποιότητας αποτελούν προτεραιότητες για την αποτελεσματική ρύθμισή τους μέσω των επάλληλων επιπέδων σχεδιασμού. Τα θεσμικά εργαλεία για το τοπίο χρήζουν εξειδίκευσης και επαναπροσανατολισμού προς τις μικρότερες κλίμακες σχεδιασμού, με αναγκαία την ενσωμάτωση του αστικού σχεδιασμού ως ενδιάμεσου επιπέδου και αναλυτικού πλαισίου μεταξύ του πολεοδομικού-ρυθμιστικού σχεδιασμού και του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Επιπλέον, αναγκαίος είναι ο εκσυγχρονισμός των εργαλείων, μέσω αφενός της δυναμικής θεώρησης και τοπικής ερμηνείας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, της προστασίας της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, αφετέρου του εμπλουτισμού τους με σύγχρονες τεχνικές (μελέτες θέασης, στερεομετρικές προσεγγίσεις των προτεινόμενων αστικών μετασχηματισμών, σύγχρονη ένταξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και των οικοσυστημάτων) και κυρίως μέσω της τοπιακής χωρικής διακυβέρνησης. Ο σχεδιασμός οφείλει να αντιμετωπίσει το τοπίο ως ζωντανή ενότητα, λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική της εξέλιξής του, ειδικά στις μητροπολιτικές περιοχές, αλλά και τη λειτουργική και αντιληπτική του διάσταση στη βάση της συλλογικής υποκειμενικής αντίληψης του τόπου, συνεκτιμώντας το ρόλο του ως σημαντικού πόρου τόσο για τους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αθανασίου, Ε. (2015) «Η κατασκευή της Νέας Παραλίας στη Θεσσαλονίκη, 1953-1972. 2. Η επέκταση του σχεδίου προς τα ανατολικά και η εξέλιξη στο χρόνο», στο Α. Βιτοπούλου, Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου και Π. Τουρνικιώτης (επιμ.) *Η ελληνική πόλη και η πολεοδομία του μοντέρνου* (σ. 331-340), Τα Τετράδια του Μοντέρνου, Σειρά do.co.mo.mo, 05. Αθήνα: Futura.
- Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (1992) *Αρχιτεκτονική Τοπίου. Σχεδιασμός Αστικών Χώρων. Κριτική και Θεωρία. Σύγχρονες Τάσεις Σχεδιασμού Τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (επιμ.) (2012) *100 Έργα για την Πόλη. Αρχιτεκτονική Τοπίου. Θεσσαλονίκη 2012*. ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική Τοπίου, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ΑΠΘ & Δήμος Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Βυζοβίτη, Σ. (2015) «Νέα Παραλία Θεσσαλονίκης: Χαρτογραφήσεις της αστικής ελεύθερης επιφάνειας», στο Α. Βιτοπούλου, Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου και Π. Τουρνικιώτης (επιμ.) *Η ελληνική πόλη και η πολεοδομία του μοντέρνου* (σ. 341-346), Τα τετράδια του μοντέρνου, Σειρά do.co.mo.mo, 05. Αθήνα: Futura.
- Braudel, F., Aymard, M. και Coarelli, F. (1990) *Η Μεσόγειος (Πρώτος Τόμος). Ο Χώρος και η Ιστορία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γεμεντζή, Γ. (2011) *Αστική διάχυση και οικιστικό δίκτυο: έννοιες και εργαλεία ανάλυσης με εφαρμογή στην περιοχή επιρροής Θεσσαλονίκης*. Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.
- Γεμεντζή, Γ. και Ζαχαρός, Π. (2012) «Η προστασία και διαχείριση του ελληνικού τοπίου στο χωρικό σχεδιασμό», πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
- Γεμεντζή, Γ. και Χριστοδούλου, Χ. (2012) «Η αναγνώριση και ανάδειξη του τοπίου στην παράκτια ζώνη του κόλπου της Θεσσαλονίκης: προβλήματα και προοπτικές», ανακοίνωση στο 10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ERSΑ-GR: Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής, Θεσσαλονίκη 1-2/6/2012.
- Γιαννακούρου, Γ. (2019) *Δίκαιο Χωροταξίας & Πολεοδομίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γούλα, Μ. και Χατζημιχάλης, Κ. (2011) «Λαυρεωτική. Το Τελευταίο προς Κατάκτηση Τοπίο-Όριο της Αττικής: Οι ενόητες τοπίων στη Λαυρεωτική» στο Κ. Χατζημιχάλης (επιμ.) *Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: Γεωγραφική Προσέγγιση από Ψηλά* (σ. 322-323). Αθήνα: Μέλισσα.
- Γούλα, Μ. (2003) «Η επιστροφή στο μεσογειακό τοπίο: το τοπίο ως σύγχρονη προσέγγιση του περιβάλλοντος και της φύσης», στο Κ. Μανωλίδης (επιμ.) *“Ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον!” Αναγνώσεις και Προοπτικές του Τοπίου στην Ελλάδα* (σ. 15-33), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών. Σκόπελος: Νησίδες.
- Γουργιώτης, Α. (2014) «Η Συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης στο χωρικό σχεδιασμό και το τοπίο», *Αειχώρος*, 19, σ. 38-57.
- Γουργιώτης, Α. (2020) «Τοπίο, η πρόκληση του χωρικού σχεδιασμού», *Γεωγραφίες*, 36, σ. 24-41.
- Γουργιώτης, Α., Τσιλιμίγκας, Γ. και Κίζος, Θ. (2012) «Χωρικοί μετασχηματισμοί και τυπολογίες του ελληνικού τοπίου. Ζητήματα διαχείρισης του τοπίου», πρακτικά του Επιστημονικού Συμποσίου, 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 27 – 30/9/2012. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/03/blog-post_19.html
- Δούμας, Δ., Μπίλλιας, Π. και Τσογκαρλίδης, Π. (2017) «Ένα Όραμα για τη Ριβιέρα της Θεσσαλονίκης – Το Αφήγημα», Παρουσίαση, Money Show, Hayatt Regency, 19-21 Μαΐου, Θεσσαλονίκη.
- Dejeant-Pons, M. (2007) «Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου», στο Η. Μπεριάτος και J. Ballesta (επιμ.) *Θεωρία και Πολιτική του Τοπίου. Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες* (σ. 33-40). Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Θωίδου, Ε. (2019) «Σχεδιάζοντας τη Μητροπολιτική Περιοχή της Θεσσαλονίκης: Από τη Δυσκολία των Στρατηγικών Επιλογών και Δεσμεύσεων σε Επιμέρους Σχεδιασμούς», Πρακτικά Συνεδρίου Πόλη υπό Κατασκευή: σχέδια, διαδικασίες και πρακτικές για το χώρο της Θεσσαλονίκης, διοργάνωση: Ερευνητική Μονάδα για τις Πόλεις του Ευρωπαϊκού Νότου, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 12-13 Οκτωβρίου, σ. 163-170.
- Καρτάλης, Κ., Κοκκώσης, Χ., Οικονόμου, Δ., Σανταμούρης, Μ., Αγαθαγγελίδης, Η., Πολύδωρος, Α., Κρομμύδα, Β. και Κουτσοπούλου, Α. (2017) *Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην ανάπτυξη*. Διανέοσις – Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.
- Λεοντίδου, Λ. (2006) «Διαπολιτισμικότητα και Ετεροτοπία στο Μεσογειακό Αστικό Τοπίο: Από την Αυθόρμητη Αστικοποίηση στην Επιχειρηματική Πόλη», στο Α. Γοσποδίνη και Η. Μπεριάτος (επιμ.) *Τα Νέα Αστικά Τοπία και η Ελληνική Πόλη* (σ. 70-84). Αθήνα: Κριτική.
- Μαλούτας, Θ. (επιμ.) (2000) *Κοινωνικός και Οικονομικός Ατλας της Ελλάδας, Τόμος 1ος: Οι Πόλεις*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ecole Francaise d' Athens, Αθήνα – Βόλος, ΕΚΚΕ – Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μανωλίδης, Κ. (2003) «Προς την ενδοχώρα: σε αναζήτηση μιας συνείδησης του τοπίου» στο Κ. Μανωλίδης (επιμ.) *“Ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον!” αναγνώ-*

- σεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα (σ. 35-47). Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Σκόπελος: Νησίδες.
- Μαριά, Ε.-Α. (2020) «Η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου στην ελληνική νομική πραγματικότητα: Προκλήσεις, προβλήματα και προβληματισμοί», στο Ε. Αθανασιάδου, Α. Μαυρίδου και Α. Παπαδοπούλου (επιμ.) *Εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο, απορρέουσες υποχρεώσεις ως προς τις μελέτες και τα έργα* (σ. 35-40), Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Mollat du Jourdin, M. (1993) *Η Ευρώπη και η Θάλασσα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου στην Ελλάδα», στο Η. Μπεριάτος και J. Ballesta (επιμ.) *Θεωρία και Πολιτική του Τοπίου, ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες* (σ. 58-64). Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Μπεριάτος, Η. (2014) «Η διακήρυξη της Στυμφαλίας και το έλλειμμα πολιτικής τοπίου στην Ελλάδα», *Αειχώρος*, 19, σ. 140-157.
- Μωραΐτης, Κ. (2015) *Σχήματα τοπίου* [ηλεκτρ. βιβλ.]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Όμιλος Παγκόσμιας Τράπεζας / Δήμος Θεσσαλονίκης (2018) *Στρατηγική Ανάπλασης Παραλιακού Μετώπου Θεσσαλονίκης*, Πρόγραμμα Πλαίσιο, 4 Οκτωβρίου 2018, Deloitte, Θεσσαλονίκη.
- Παρπαϊρης, Α. (2007) «Το τοπίο βασική συνιστώσα του χωρικού σχεδιασμού», στο Η. Μπεριάτος και J. Ballesta (επιμ.) *Θεωρία και Πολιτική του Τοπίου. Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες* (σ. 41-57). Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Πετράκος, Γ. και Οικονόμου, Δ. (1999) «Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές Αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Αστικών Κέντρων», στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επιμ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής* (σ. 13-44). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg.
- Πετροπούλου, Κ. (2016) «Η οικο-τοπιακή προσέγγιση», στο Κ. Πετροπούλου και Τ. Ραμαντιέ (επιμ.) *Αστικές Γεωγραφίες. Τοπία και Καθημερινές Διαδρομές*. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.
- ΠΚΜ (2021) *Ειδικό Χωρικό Σχέδιο Παραλιακού Μετώπου Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Μελετητές: Δίκτυο Α.Ε., Γεωργιάδης Γεώργιος, Γαβριηλίδης Γεώργιος, Μάιος 2021.*
- Στεφάνου, Ι. (2007) «Περί τοπίου. Μια νέα θεωρία για τη συνολική αντίληψη του τοπίου», στο Η. Μπεριάτος και J. Ballesta (επιμ.) *Θεωρία και Πολιτική του Τοπίου. Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες* (σ. 23-26). Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Στεφάνου, Ι. και Στεφάνου, Ι. (2004) «Η εικόνα γνώση της φυσιογνωμίας ενός τόπου. Ο ρόλος του τοπίου ως συνολική αντίληψη», στο Δ. Οικονόμου, Γ. Σαρηγιάννης, Κ. Σερράος (επιμ.) *Πόλη και Χώρος από τον 20ό στον 21ο αιώνα* (σ. 513-527). Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων, ΠΘ-ΤΜΧΠΠΑ, ΣΕΠΟΧ.
- Τερκενλή, Θ. (1996) *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τερκενλή, Θ., Σχιστού, Δ. και Παυλής, Ε. (2011) Προστασία, διαχείριση και σχεδιασμός του ελληνικού τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού: Προτάσεις με στόχο μια πράσινη οικονομική ανάπτυξη, Τοποθέτηση στη Δημόσια Διαβούλευση με θέμα *Πολιτικές της πράσινης ανάπτυξης από το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρία για την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου, Άνοιξη, δημοσιευμένη στο <https://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/arhtragnomes-perivallon/protaseis-politikis-topioy-giamia-prasini> (Ανακτήθηκε στις 23/2/2022).*
- Τσιλιμίκας, Γ. (2014) «Οι επιπτώσεις των χρήσεων γης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τοπίου: Ποσοτικοποίηση της δομής και της χωρικής κατανομής των χρήσεων γης στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες», *Αειχώρος*, 19, σ. 80-103.
- Φάμελλος, Σ., Κρεστενίτης, Ι. και Γεωργιάδης, Γ. (2006) «Θερμαϊκός Κόλπος - Πολυπαραμετρικότητα, αξίες και απόθεμα», Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας.
- Χαϊνταρλής, Μ. (2014) «Προστασία του περιβάλλοντος και διαχείριση των συγκρούσεων στον παράκτιο χώρο: Ο ρόλος και η συνεισφορά των νομικών εργαλείων», στο Ε. Καρύμπαλης, Α. Παπαδόπουλος και Χ. Χαλκιάς (επιμ.) *Η Γεωγραφία του Παράκτιου και Νησιώτικου Χώρου* (σ. 173-195). Αθήνα: Σταμούλη.
- Χαστάογλου, Β. (2001) «Πόλεις και Οικιστικό Δίκτυο της Μεσογείου», στο Μ. Μοδινός (επιμ.) *Η Οικογεωγραφία της Μεσογείου* (σ. 61-92). Αθήνα: Στοχαστής/ΔΙΠΕ.
- Χαστάογλου, Β. (2012) «Το θαλάσσιο μέτωπο της Θεσσαλονίκης: μετασχηματισμοί και συγκρίσεις», Εισήγηση στην Ημερίδα Ακτογραμμές και Αντανακλάσεις – Πορτρέτα πόλεων στο νερό, Θεσσαλονίκη, διοργάνωση: Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου & Προστασίας του Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης & 'Πράσινο Ταμείο' – ΥΠΕΚΑ, 14 Μαρτίου.
- Χαστάογλου, Β. (2015) «'Η κατασκευή της Νέας Παραλίας στη Θεσσαλονίκη', 1953-1972. 1. Η πρώτη φάση: 1953-1962», στο Α. Βιτοπούλου, Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου και Π. Τουρνακιώτης (επιμ.) *Η Ελληνική πόλη και η πολεοδομία του μοντέρνου* (σ. 315-330), Τα τετράδια του μοντέρνου, Σειρά do.co.mo.mo, 05. Αθήνα: Futura.
- Χατζημιχάλης, Κ., Παπαμίχος, Ν, Χαστάογλου, Β., Πατρί-

- κιος, Γ., Παυλόπουλος, Κ., Χαλκιάς, Χ., Σκορδίλη, Σ. και Γούλα, Μ. (2001) Ευρωπαϊκό Ερευνητικό πρόγραμμα “Artemis” - Αναγνώριση και αξιολόγηση του Μεσογειακού τοπίου - Η εμπειρία της Ελληνικής Ομάδας. (Επιμέλεια τεύχους – χαρτών: Γ. Πατρίκιος, Χ. Χαλκιάς), EC DG XII - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας.
- Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.) (2011) *Σύγχρονα ελληνικά τοπία. Γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Χριστοδούλου, Χ. (2012) «Ακτογραμμές και Αντανακλάσεις : Ένα πλαίσιο διαγωνισμών για το “θαλάσσιο μέτωπο” της Θεσσαλονίκης», Εισήγηση στην Ημερίδα *Ακτογραμμές και Αντανακλάσεις – Πορτρέτα πόλεων στο νερό*, Θεσσαλονίκη, διοργάνωση: Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου & Προστασίας του Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης & ‘Πράσινο Ταμείο’ – ΥΠΕΚΑ, 14 Μαρτίου.
- Χριστοδούλου, Χ. (2015) *Τοπία Αστικής Διάχυσης: Αστικοποίηση και Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Η Περιφέρεια της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Χ. (2018) «Η συρρίκνωση του δημόσιου χώρου στη σύγχρονη ρευστότητα των διαδικασιών του πολεοδομικού σχεδιασμού και της αστικής ανάπτυξης», *Γεωγραφίες*, τ. 32, σ. 26-41.
- Χριστοδούλου, Χ. (2019) «Εκφάνσεις του δημόσιου χώρου στην περιαστική ζώνη των ελληνικών πόλεων», στο Π. Νικηφορίδης (επιμ.) *Δημόσιος Χώρος+*, Πρακτικά συνεδρίου, 28-30/3/2019, ΤΕΕ/TKM, Θεσσαλονίκη: Ιανός, σ. 301-304.
- Χριστοδούλου, Χ. (2020) «Παλινδρομώντας από το οριοθετημένο έργο στον κοινό ορίζοντα: Ματιές στις θεσμικές διαδικασίες σχεδιασμού του τοπίου με αφετηρία την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο», στο Ε. Αθανασιάδου, Α. Μαυρίδου και Α. Παπαδοπούλου (επιμ.) *Εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο, απορρέουσες υποχρεώσεις ως προς τις μελέτες και τα έργα, Πρακτικά* (σ. 167-172). Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Χωριανόπουλος, Γ. και Παγώνης, Θ. (2020) *Στα Ίχνη της Μεσογειακής πόλης. Αστικότητα, Σχεδιασμός και Διακυβέρνηση στην Αθηναϊκή Μητρόπολη*. Αθήνα: Κριτική.
- Θεσμικά Κείμενα**
- Απόφαση 10106/2011, Έγκριση Προδιαγραφών για τη Σύναξη των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (προδιαγραφές αξιολόγησης – αναθεώρησης - εξειδίκευσης περιφερειακών πλαισίων), Παράρτημα Ι, (ΦΕΚ 45/ΑΑΠ/17.3.2021).
- EE L 148/24 (06.06.2002) - 2002/413/ΕΚ. Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ης Μαΐου 2002 σχετικά με την εφαρμογή στην Ευρώπη της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης των Παράκτιων Ζωνών, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2002:148:FULL&from=DE>
- EE L 34/19 (4.2.2009) *Πρωτόκολλο για την ολοκληρωμένη διαχείριση των παρακτίων ζωνών της Μεσογείου*, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009D0089&from=EL>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕΚ), 2000. COM(2000)547: Ανακοίνωση της επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Για την ολοκληρωμένη διαχείριση των παράκτιων ζωνών: μια στρατηγική για την Ευρώπη».
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (ΕΕΚ), 2007. COM(2007)308: Ανακοίνωση της επιτροπής, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Αξιολόγηση της ολοκληρωμένης διαχείρισης των παράκτιων ζωνών στην Ευρώπη».
- ΕΛΛΕΤ, ΕΔΠΟΧ, MedINA (Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Επιστημονική Εταιρεία Δικαίου, Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Ινστιτούτο MedINA), 2022. Διαδικτυακή ημερίδα με θέμα «Τοπίο και Χωρικός Σχεδιασμός» που διοργανώθηκε στις 17/2/2022.
- N.4759/2020 (ΦΕΚ Α 245/9.4.2020) Εκσυγχρονισμός της Χωροταξικής και Πολεοδομικής Νομοθεσίας και άλλες διατάξεις.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2000) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου (Σύμβαση της Φλωρεντίας)* (N.3827/10 [ΦΕΚ 30 Α/25-2-2010]: Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου).
- ΦΕΚ 1225/Β/5.9.2006 Εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2001/42//ΕΚ «σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 2001.
- ΦΕΚ 485/Δ/20.8.2020 - Έγκριση αναθεώρησης του Περιφερειακού Χωροταξικού Πλαισίου της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και Περιβαλλοντική Έγκριση αυτού.
- ΦΕΚ 3545/Β/3.8. 2021 - Τεχνικές Προδιαγραφές Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΤΠΣ).
- ΦΕΚ 4044/Β/2.9.2021 - Τεχνικές Προδιαγραφές μελετών Ειδικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΠΣ) που αφορούν τις Ζώνες Απολιγνιτοποίησης (Ζ.ΑΠ.).
- ΦΕΚ 510/Β/9.2.2022 - Τεχνικές Προδιαγραφές μελετών Ειδικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΠΣ).
- Ξενόγλωσση**
- Abulafia, D. (2011) *The Great Sea. A Human History of the Mediterranean*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

- Allen, J., Barlow, J., Leal, J., Maloutas, T. και Padovani, L. (2004) *Housing and Welfare in Southern Europe*. Οξφόρδη: Blackwell Publishing.
- Alphan, H. (2011) «Comparing the utility of image algebra operations for characterizing landscape changes: The case of the Mediterranean coast», *Journal of environmental management*, 92 (11), 2961-2971. DOI:10.1016/j.jenvman.2011.07.009
- Anastasiou, D., Tasopoulou, A., Gemenetzi, G., Gareiou, Z. και Zervas, E. (2021) «Public's perceptions of urban identity of Thessaloniki, Greece», *URBAN DESIGN International*, 27, σ. 18-42. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41289-021-00172-8>
- Antrop, M. (2000) «Background concepts for integrated landscape analysis», *Agriculture Ecosystems and Environment*, 77, σ. 17-28.
- Antrop, M. (2004) «Landscape change and the urbanization process in Europe», *Landscape and Urban Planning*, 67, σ. 9-26.
- Apostolopoulos, Y., Loukissas, P.J., Leontidou, L. (eds) (2001) *Mediterranean Tourism: Facets of Socioeconomic Development and Cultural Change*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Balla, E. και Giannakourou, G. (2021) «Greece» (Chapter 12), στο R. Alterman και C. Pellach (επιμ.) *Regulating Coastal Zones International Perspectives on Land Management Instruments*. Routledge.
- Beriatos, E. (2008) «Uncontrolled Urbanization, Tourism Development and Landscape Transformation in Greece», Uncontrolled Urbanization, Paper presented at the 44th ISOCARP Congress.
- Charter of Seville, Mediterranean Landscape Charter (1993) Italy, UIA: Yearbook of International Organizations. Διαθέσιμο στο: <https://uia.org/s/or/en/1100016379>
- Christodoulou, C. και Οικονομου, M. (2018) «Urban sprawl typologies in medium-sized Greek cities. A qualitative morphological analysis in the peri-urban landscape» στο N. Charalambous, N. Zafer Cömert, Ş. Hoşkara (eds), *Urban Morphology in South-Eastern Mediterranean Cities: Challenges and Opportunities*, Proceedings of the 1st Regional Conference: Cyprus Network of Urban Morphology, 16 -18 May 2018, Buffer Zone, Nicosia, Cyprus, Nicosia 2019 ISBN: 978-1-5136-5221-4
- Couch, C., Petschel-Held, G., Leontidou, L. (επιμ.) (2007) *Urban Sprawl in Europe: Landscape, Land-Use Change & Policy*, Οξφόρδη: Blackwell Publishing.
- Doygun, H. (2009) «Effects of urban sprawl on agricultural land: a case study of Kahramanmaraş, Turkey», *Environmental monitoring and assessment*, 158, σ. 471-478. DOI:10.1007/s10661-008-0597-7
- EEA (2006) *Urban Sprawl in Europe: The Ignored Challenge*, EEA Report n.10, European Commission/ Joint Research Centre. Κοπεγχάγη: European Environment Agency.
- EEA (2016) *Urban Sprawl in Europe*, Joint EEA-FOEN report, No 11. Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union.
- EEA (2021) Thessaloniki Metropolitan Area in Urban Atlas LCLU 2018. Διαθέσιμο στο: <https://land.copernicus.eu/local/urban-atlas/urban-atlas-2018>
- Kyvelou, St-S. και Gourgiotis, A. (2019) «Landscape as Connecting Link of Nature and Culture: Spatial Planning Policy Implications in Greece», *Urban Science*, 3 (3), 81. DOI: <https://doi.org/10.3390/urban-sci3030081>
- Lagarias, A. και Sayas, J. (2019) «Is there a common typology of urban sprawl in Mediterranean cities? A comparative analysis utilizing spatial metrics», *Journal of Regional and Urban Economics (Revue d'Economie Régionale et Urbaine)*, 4 (Οκτώβριος), σ. 813-850.
- Lagarias, A. και Stratigea, A. (2022) «Coastalization patterns in the Mediterranean: a spatiotemporal analysis of coastal urban sprawl in tourism destination areas», *GeoJournal*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10708-022-10756-8>
- Leontidou, L. (1990) *The Mediterranean City in Transition: Social Change and Urban Development*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Leontidou, L. (1993) «Postmodernism and the City: Mediterranean Versions», *Urban Studies*, 30 (6), σ. 949-965.
- Leontidou, L. (1994) «Mediterranean Cities: Divergent Trends in a United Europe», στο M. Blacksell, A. Bailly (επιμ.) *The European Challenge: Geography and Development in the European Community* (σ. 127-148). Οξφόρδη: Oxford University Press.
- LI και IEMA (2002) *Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment* (2η εκδ.). Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Spon Press, The Landscape Institute & the Institute of Environmental Management and Assessment.
- MacKenzie, A. (2020) *Understanding Metropolitan Landscapes*. Άμπινγκτον και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Paul, V. και Tonts, M. (2005) «Containing urban sprawl: trends in land use and spatial planning in the metropolitan region of Barcelona», *Journal of Environmental Planning and Management*, 48 (1), σ. 7-35. DOI: 10.1080/0964056042000308139
- PAYS.MED.URBAN (2011) Virtual observatory of the Mediterranean Urban Landscape, Med Programme – Europe in the Mediterranean, Sevilla: Consejería de Obras Publicas y Vivienda.
- Pesaresi, M., Guo Huadong, Blaes, X., Ehrlich, D., Ferri, S., Gueguen, L., Halkia, M., Kauffmann, M., Kemper, T., Linlin Lu, Marin-Herrera, M.A., Ouzounis, G.K., Scavazzon, M., Soille, P., Syrris, V., Zanchetta, L. (2013) «A Global Human Settlement Layer From Optical HR/VHR RS Data: Concept and First Results», *IEEE Journal of Selected Topics in Applied*

- Earth Observations and Remote Sensing*, 6 (5), σ. 2102-2131.
- Piorr, A., Ravetz, J., Tosics, I. (2011) *Peri-urbanisation in Europe: Towards a European Policy to Sustain Urban-Rural Futures - Synthesis Report*. University of Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Salvati, L. και Sabbi, A. (2011) «Exploring long-term land cover changes in an urban region of southern Europe», *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18 (4), σ. 273-282. DOI: 10.1080/13504509.2011.560453
- Sayas, J. P. (2006) «Urban Sprawl in the Periurban Coastal Zones of Athens», *The Greek Review of Social Research*, special issue 121, σ. 71-104.
- Stefanou, J. (1980) *Etudes des paysages-vers une Iconologie de l' image* (Doctorat d' Etat) Univ. de Strasbourg I.
- Thoidou, E. (2021) «Spatial Planning and Climate Adaptation: Challenges of Land Protection in a Peri-Urban Area of the Mediterranean City of Thessaloniki», *Sustainability*, 13 (8), σ. 44-56. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13084456>